

Outi Keinänen

VANHEMPIEN KOKEMUKSIA VARHAISKASVATTAJIEN MENETELMISTÄ KÄSITELLÄ KUOLEMAA LASTEN KANSSA

Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta
Pro gradu
Maaliskuu 2020

TIIVISTELMÄ

Outi Keinänen: Vanhempien kokemuksia varhaiskasvattajien menetelmistä käsitellä kuolemaa lasten kanssa
pro gradu
Tampereen yliopisto
Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta
Maaliskuu 2020

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää vanhempien kokemuksia siitä, miten kuolemaa käsiteltiin varhaiskasvatuksessa lasten kanssa, joilta oli sisarus kuollut. Tutkimus on fenomenologinen, jossa korostuu vanhempien kokemukset ja käsitykset kuolemasta ja sen käsittelystä varhaiskasvatuksessa. Tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen lähtökohdat ovat keskeisempiä varhaiskasvatuksen elementtejä, käsiteltäessä kuolemaa varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvattajan ammatillisuuteen kuuluu lapsen ikätasonmukaisen kehityksen tuntemus kuin tunnetaitojen ja reflektiivisyyden huomioiminen osana ammatillisuutta.

Tutkimuspyyntö suunnattiin KÄPY – Lapsikuolemaperheet ry:n Facebook sivustolle, josta oli linkki kyselyyn. Tutkimusaineisto toteutettiin e-lomakkeen avulla. Kysely sisälsi avoimia kysymyksiä vanhempien kokemuksista, miten varhaiskasvatuksessa on käsitelty kuolemaa sekä kuoleman käsittelyyn liittyvistä tunteista ja niiden käsittelystä. Likert-asteikolla selvitettiin vanhempien kuin kuolleen lapsen taustamuuttujia sekä kuoleman käsittelyn tärkeyteen kuin tunteiden käsittelyyn liittyviä kysymyksiä.

Tutkimustulosten mukaan vanhemmat pitivät kuoleman käsittelyä tärkeänä varhaiskasvatuksessa. Heidän mukaansa kuoleman käsittelyssä pitäisi huomioida kuoleman luonnollisuus, kuolemasta puhuminen vaikenemisen sijaan sekä kuoleman vaikutus kokonaisvaltaisesti elämän kulkuun. Lisäksi vanhemmat pitivät tärkeänä tunteiden käsittelyä kuolemaa käsiteltäessä. Kuoleman käsittelyn keskeisimmiksi osa-alueiksi vanhemmat kertoivat lapsilähtöisyyden, tunteiden huomioimisen sekä opettajan omat tunnetaidot kuin ikätasonmukaisen kehityksen huomioimisen käsiteltäessä kuolemaa, niin lapsilähtöisesti kuin suhteessa tunteiden käsittelyyn.

Tutkimuksen tavoitteena on tuoda esiin niitä menetelmiä ja merkityksiä, jotka palvelisivat opettajiaan työssään ja auttaisi heitä käsittelemään kuoleman tematiikkaa niin lasten kuin kollegoiden kanssa sekä erityisesti oman ammatillisuuden peilaamisen kautta. Tutkimuksen tavoitteena on tuoda varhaiskasvatuksen keskeisimmän yhteistyötahon eli vanhempien kokemukset sekä kuoleman käsittelystä näkyväksi varhaiskasvatuksen ammattilaisille. Tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat ja tutkimustulokset tukevat kuoleman käsittelyn tärkeyttä varhaiskasvatuksessa. Toivon pro graduni saavan aikaan yhteiskunnallista ja erityisesti kasvatustieteellistä keskustelua siitä, miten tärkeää on käsitellä kuolemaa lasten kanssa varhaiskasvatuksessa, tunnetaidot ja reflektiivisyys huomioiden osana kokonaisvaltaista ammatillisuutta.

Avainsanat: Varhaiskasvatus, lapsen kehityspsykologinen kehitys, lapsen tunne-elämän kehitys, lapsen ajattelun kehitys suhteessa kuolemaan, sisaruksen kuolema, tunnetaidot, reflektiivisyys

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYS

SAATESANAT	4
1 JOHDANTO	5
2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS	9
2.1 KUOLEMAN KÄSITTELY VARHAISKASVATUKSESSA	9
2.2 VARHAISKASVATUS.....	11
2.3 LAPSEN KEHITYSPSYKOLOGINEN KEHITYS 0-6-VUODEN AIKANA	12
2.4 LAPSEN TUNNE-ELÄMÄN KEHITYS VARHAISLAPSUUDESSA	13
2.5 LAPSEN AJATTELUN KEHITYS VARHAISLAPSUUDESSA SUHTEESSA KUOLEMAAN	17
2.6 SISARUKSEN KUOLEMA	18
2.7 TUNNETAIDOT	19
2.8 REFLEKTIIVISYYS.....	22
3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	25
3.1 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	25
3.2 TUTKIMUKSEN METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT	27
3.3 AINEISTON HANKINTA JA TUTKIMUKSEN KULKU	30
3.3.1 <i>Taustatietoja osallistujista</i>	33
3.3.2 <i>Taustatietoja kuolleesta lapsesta</i>	33
3.3.3 <i>Aineiston sisällönanalyysi</i>	34
4 TUTKIMUSTULOKSET	36
4.1 KUOLEMAN KÄSITTELY VARHAISKASVATUKSESSA VANHEMPIEN KOKEMUKSEN MUKAAN	36
4.1.1 <i>Kuoleman luonnollisuus</i>	40
4.1.2 <i>Kuolemasta vaikeneminen</i>	41
4.1.3 <i>Kuoleman vaikutus kokonaisvaltaisesti elämiseen</i>	42
4.1.4 <i>Kuolema ja tunteiden käsittely</i>	42
4.1.5 <i>Kuoleman käsittelyn esteitä</i>	43
4.2 VANHEMPIEN KOKEMUKSIA LAPSEN KOHTAAMISESTA SISARUKSEN KUOLEMAN JÄLKEEN ...	44
4.2.1 <i>Tukea tarjoavat tahot</i>	44
4.2.2 <i>Menetelmät kohdata lapsi ja perhe</i>	45
4.2.3 <i>Toiveet kuoleman kohtaamiselle eri tahoilla</i>	45
4.3 OPETTAJAN TUNTEET KUOLEMAA KÄSITELTÄESSÄ	46
4.3.1 <i>Millaisia tunteita kuolema sai aikaan varhaiskasvattajissa?</i>	46
4.4 KUOLEMAN KÄSITTELYN KESKEISIMMÄT OSA-ALUEET VARHAISKASVATUKSESSA VANHEMPIEN KOKEMUKSEN MUKAAN.....	47
4.4.1 <i>Lapsilähtöisyys käsiteltäessä kuolemaa</i>	48
4.4.2 <i>Tunteiden huomioiminen osana kuoleman käsittelyä</i>	48
4.4.3 <i>Opettajan tunnetaidot</i>	49
4.4.4 <i>Kuoleman ikätasonmukainen käsittely</i>	49
4.5 TULOXSISTA TEHDYT JOHTOPÄÄTÖKSET	50
5 POHDINTA	58
5.1 LUOTETTAVUUDEN ARVIOINTIA	59
5.2 JATKOTUTKIMUSMAHDOLLISUUDET	62
LÄHTEET	64

SAATESANAT

Lapsen kuolema on ihmiselämän yksi suurimmista tragedioista, jonka jotkut meistä ihmisistä joutuvat kokemaan. Tässäkin kohtaa on itsestäänselvää, ettei kukaan toinen voi nähdä tai tuntea, miten lapsen kuolema vaikuttaa kenenkin elämään tulevaisuudessa.

Työni varhaiskasvatuksen opettajana lasten kanssa on jatkuvaa tunteiden ja ajatusten peilaamista ja läpityöstämistä. Tämän tutkimuksen aiheen valinta oli itselleni suorastaan välttämätön, sisäinen tarve tehdä ja tutkia, niin tutkimuksen tekijän, varhaiskasvattajan kuin lapsen menettäneen äidin näkökulmasta. Toivon, että se, mitä lapsen kuoleman jälkeen jää elämään, tulisi kohdatuksi vuorovaikutuksessa muiden kanssa kaikkine tunteineen. Toivon, että tunteiden käsittelyn vaikeuksista huolimatta sisaruksen menettänyt lapsi tulisi kohdatuksi inhimillisesti kuin ammatillisesti kasvatusalan ammattilaisten taholta.

Kiitos tieteellisestä ja kannustavasta ohjauksesta graduohjaajat Mari Murtonen sekä Anna-Liisa Aho. Haluan myös kiittää läheisiä ja lähellä olleita tärkeitä ihmisiä, tukenne on ollut tärkeä. Erityisesti kiitän perhettäni, aviomiestä ja lapsia – olette kaikkeni.

Tämän tutkimuksen työstämisen voisi nähdä kaikessa objektiivisuudessaan eräänlaiseksi henkilökohtaiseksi surutyöksi. Mutta voin vain todeta tutkimustuloksia myötäillen, ettei surua kirjoiteta käsitellyksi kansien väliin. Se elää joka hetki, aina elämän loppuun saakka. Kiitos Seela, että olit. Olit tutkimukseni eteenpäinviemisen kirkkain tähti.

Seinäjoella ystävänpäivänä 14.2.2020

Outi Keinänen

1 JOHDANTO

Lienevätkö lapsuudenajan ilot ja surut suuremmat kuin muiden ikäkausien, mutta ainakin säilyy muisto niistä kauemmin ja voimakkaammin kuin myöhemmistä elämyksistä ja mielenliikutuksista. (Juhani Aho. 1912. Tyven meri: Lastuja 6.)

Opettajan työn keskiössä ovat lapset ja heidän perheensä. Elämän moninaisuudessa opettajat tulevat työuransa aikana työskentelemään hyvin erilaisten ja eri lähtökohdista tulevien perheiden kanssa. Perheiden kanssa työskentely vaatii sensitiivisyyden huomioimista ammatillisuudessa. Yksi perhemuodoista, joita osa opettajakunnasta tulee työuransa aikana kohtaamaan, ovat lapsikuolemaperheet. Lapsikuolemaperheellä tarkoitetaan perhemuotoa, jossa lapsi kuolee ennen vanhempiansa. Lapsi voi olla syntymätön lapsi tai jo aikuinen lapsi. Oli lapsen kuolinsyy mikä tahansa, on se perheelle aina suuri kriisi. (Aho, 2016, 27.) Opettajien kohdatessa työssään lapsen, jolta on sisarus kuollut, on oletettavasti vanhempien mielestä tärkeää, miten opettaja tukee lasta hänen menetyksessään: miten lapsi tulee kohdatuksi vai tuleeko lapsi kohdatuksi ympäristössä, jossa lapsi viettää ison ajan – ehkä suurimman osan hereillä olostaan. Selviytyäkseen läheisen kuolemasta ja muista kriiseistä, on hyvä, että lapsella olisi edes yksi turvallinen aikuinen läsnä arjessa luomassa turvaa. Paras tukiverkosto kuitenkin luodaan kodin ja varhaiskasvatuksen yhteistyössä. Jokaisella on erityinen ja heidän omasta näkökulmastaan, tietämyksestä ja taidosta lähtevä asema tukea lasta toipumisessa. On siis syytä korostaa opettajan asemaa ja ammatillisuutta käsiteltäessä lapsen kanssa kuolemaa ja tuettaessa menetyksen integroitumista empaattisessa ja välittävässä ympäristössä. Opettajan on täten kaksoisroolissa. Opettajan rooli on tukea vanhempia heidän menetyksessään ja kasvatustyössään sekä olemalle lapselle tuki ja turva käsitellä lapsen tunteita ja ajatuksia. (Pojjula, 2016, 14.)

Varhaiskasvatuksen yksi tärkeimmistä tehtävistä on tukea vanhempia heidän kasvatustyössään ja luoda lapselle turvallinen ja eheä tukiverkosto.

Varhaiskasvatuslaki ja sen tavoitteet perustuvat siihen, että jokaisen lapsen ikää ja kehitystä edistetään kokonaisvaltaisesti, hyvinvointia tukien. (Varhaiskasvatuslaki 540/2018). Varhaiskasvatuksen tuki on varsinkin silloin erityisen tärkeää, jos lapsen lähiperheellä ei ole mahdollisuuksia tai kykyä tukea lasta kriiseissä niiden edellyttämällä tavalla. Tällöin varhaiskasvatuksen työntekijöillä on hyvä olla keinoja suojella ja taata lapselle turvallinen ympäristö ja tuki selvitä vaikeiden tunteiden ja menetysten kanssa.

Opettajan ammatillisuuteen kuuluu myös, miten opettaja peilaa ja reflektoi omaa elettyä elämäänsä niihin opittuihin pedagogisiin menetelmiin, joita hän käyttää omassa opettajuudessaan. Hetkenä, jolloin lapsi kertoo tai kohtaa opettajansa sisaruksen kuoleman jälkeen, olisi tärkeää, että aikuiselta löytyisi se ammatillisuuden väline yli - tai paremminkin läpi omien tunteiden, millä hän loisi tukea ja toivoa lapsen tulevaisuuteen. Kohtaaminen on tärkeää perheiden kanssa tehtävässä työssä. Kohtaaminen vaikuttaa aina perheiden kokemukseen, tulevatko kohdatuksi varhaiskasvatuksen työntekijöiltä (Viinikka, Sourander & Oksanen, 2004, 67).

Tunne & Taida - sivuston artikkelissa (2019) aivotutkija, kasvatustieteen professori Minna Huotilaisen mukaan opettajan yksi ydinosaamisen alue, opettaminen, perustuu opettajan omiin tunnetaitoihin ja niiden hallintaan. Tunnetaidot nähdään useiden tutkimusten valossa keskeisenä kaikelle oppimiselle. Huotilaisen mukaan oppimista ei nähdä tapahtuvan, kun stressi ja säätelemätön ali- ja ylivireys tila ohjailee lasta kokonaisvaltaisesti. Se, miten opettaja viestittää lapsen hyväksynnän ja aidon kohtaamisen, välittyy suoraan lapselle. Positiivinen ja hyväksyvä asenne auttaa myös lasta hänen stressin yli- ja alivireystilan säätelyssä, jossa opettajalla on keskeinen tehtävä auttaa lasta tunteiden kanssa. Tämän takia opettajan omat tunnetaidot ja erityisesti niiden tunnistaminen, myös kehollisesti ovat ensisijaisen tärkeää. Muutoin viestintä lapselle on ristiriitaista eikä tue myöskään lapsen oppimista.

On syytä huomioida, että lapsen kuolema koskettaa kokonaisvaltaisesti koko perheen dynamiikkaan, jolloin tukitoimet perheen kokonaisvaltaisessa tukemisessa ovat tärkeitä asioita. Kuoleman vaikutusta perhedynamiikkaan ovat tutkineet myös Terkamo – Moisio & Aho tutkimuksessaan (2018). Yhteiskunnassa ei ole mikään taho sellainen, jolla olisi kokonaisvastuu perheen tuesta kuoleman kohdatessa perhettä ja lasta. Kohtaamattomuus voi johtaa

pahimmillaan niin lapsen kuin koko perheen syrjäytymiseen. Lapsen varhaiskasvatusympäristö ja jatkossa koulumaailma onkin se yhteisö, johon lapsen palaaminen ja jossa lapsen kohtaaminen on erityisen tärkeää opettajan ammatillisuuden näkökulmasta. Lapsikuolemaperheitä olisi opettajan työssä kohdattava empaattisen tunnetyöskentelyn kautta, mutta yhtä lailla selkeiden pedagogisten ohjeiden ja menetelmien kautta.

Tämän pro gradun aiheena on kuoleman käsittely varhaiskasvatuksessa. Tutkielmassa kartoitettiin vanhempien kokemuksia siitä, miten varhaiskasvattajat ovat kohdanneet perheen lapsen, jolta on sisarus kuollut. Tutkimuskohteina olivat, miten lapsi tuli kohdatuksi ja millaista tukea vanhemmat olisivat toivoneet opettajilta, jos eivät ole tulleet kohdatuksi opettajien taholta. Tutkimuksessa keskityttiin niihin pedagogisiin lähtökohtiin ja menetelmiin, joita opettajat tarvitsevat keskusteltaessa ja käsiteltäessä lasten kanssa kuolemaa. Menetelmillä tarkoitetaan niitä teoreettisia taustatietoja ja ammatillisuutta ohjaavia tiedollisiakin raameja, miten keskustellaan lapsen kanssa surusta ja kuolemasta, mitä keinoja käytetään keskustelun ohella tukien lasta surun ja kuoleman käsittelyssä. Näihin pedagogisiin menetelmiin oleellisesti kuuluu lasten iän huomioiminen osana menetelmäkeinoja. Tällöin voidaan myös pohtia, miten opettaja näkee oman opettajuuden peilaamisen ja kehittämisen osana omaan elämänhistoriaan sekä opettajan reflektiivisyyteen.

Tällä tutkimuksella toivotaan tuovan niitä näkökulmia varhaiskasvattajien tietoisuuteen ja pohdittavaksi, joita lapsensa menettäneet vanhemmat pitävät tärkeänä kohdattaessa perhe ja erityisesti kuolleen lapsen sisarus. Tutkimuksessa esiin tulleet tunnetaidot, ikätasonmukainen kehitys ja sen huomioiminen tukevat niitä tieteellisiä lähtökohtia, joihin tukeutuen kuolemaa ja surua voidaan ja pitää käsitellä lasten kanssa myös varhaiskasvatuksessa. Tunnetaitojen kehittymiseen liittyy oleellisesti teoreettisessa viitekehyksessä esiin tullut reflektiivisyys. Tällä myös perustellaan tämän käsitteen läsnäoloa osana tutkimusta.

Juhani Ahon proosallinen katkelma teoksesta ”Meren tuli, Lastuja 6” kuvaileekin juuri tämän tutkimuksen yhtä kasvatustieteellisesti tärkeää ajatusta siitä, miten tärkeää lapsuus ja sen turvallinen, ymmärtävä ja iän huomioiva tukeminen elämän suurissa menetyksissä onkaan. Tätä ajatusta tukee myös Pulkkisen teoksessa se, että lapsen suru ei ole vähäpätöisempi kuin aikuisen

suru. Lapsella on lähtökohtaisesti pidempi aika elää surun kanssa ja käsitellä sitä kuin aikuisella. Tästä voidaan todeta, ettei surussa ole ajanjaksoa, jolloin suru päättyy. (Pulkinen 2017, 201.) Tutkimuksen tavoitteena onkin koota yhteen niin tieteellisen tiedon kuin kuolleen lapsen vanhempien kokemuksen siitä, miten ja miksi lasten kanssa kuoleman käsittely on tärkeää. Tällä varhaisella tuella voidaan taata lapselle eheämpi tie kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin tulevaisuudessa. Kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin tärkeys tuli esiin myös tässä tutkimuksessa. Lapsen kohdatessa suurta surua ja kuolemaa, voidaan toivoa tulevaisuuteen näin ollen pitää yllä vahvemmin ja nähdä elämän kirjo syvemmin niin ammatillisesta kuin inhimillisestä näkökulmasta.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Teoreettinen viitekehys pohjautuu tunnetaitojen tärkeyteen opettajuudessa kuin yleisesti varhaiskasvatuksen pedagogisessa kasvatuksessa ja opetuksessa. Lisäksi tunnetaitoihin oleellisesti liittyy reflektiivisyyden merkitys. Varhaiskasvatuksessa tapahtuva pedagoginen työ pohjautuu opettajien tietämykseen lapsen kehityspsykologisesta kasvusta. Teoreettiselta viitekehykseltä osoitetaan, miten nämä nivoutuvat yhteen osana kuoleman käsittelyä pedagogisessa opettajan työssä, ja mitä varhaiskasvatuksella tarkoitetaan. Lisäksi teoreettisessa viitekehyksessä tarkastellaan sisaruksen kuolemaan liittyviä lähtökohtia.

2.1 Kuoleman käsittely varhaiskasvatuksessa

Aikaisemmin on tutkittu useilla tieteellisillä aloilla lapsen kuolemaa ja siihen liittyvää suruprosessia ja eri hoitotahojen, kuten varhaiskasvatuksen osallisuutta surun ja kuoleman käsittelyssä. Aikaisempaa tutkimusta kasvatustieteellisestä näkökulmasta ei ole ilmestynyt, jossa lasten kanssa käsiteltävää kuolemaa peilattaisiin opettajan tunnetaitoihin ja reflektiivisyyteen. Hoitotieteen alalta Savolainen, Kaunonen ja Aho (2013) ovat tutkineet vanhempien selviytymisessä auttavia tekijöitä lapsen kuoleman jälkeen. Heidän tutkimuksensa mukaan kuoleman kohtaaminen eri tasoilla, tuen saaminen ja antaminen sekä sureminen, johon liittyi tilanteen käsittely ja hyväksyminen, edesauttoivat vanhempien selviytymistä lapsen kuoleman jälkeen.

Aikaisemmin ilmestynyt opinnäytetyö Ijäksen ja Kallion (2012) taholta käsittelee vanhempien saamista tuesta menetyksen jälkeen. Myös Peju-Risu (2011) käsittelee opinnäytetyössään vanhempien saamaa tukea äkillisen lapsen menetyksen jälkeen. Lind ja Latvala (2016) ovat tehneet myös opinnäytetyön lapsen surun kohtaamisesta päivähoitossa. Tämän opinnäytetyön tuloksista

nousikin esiin kehittämiskohteeksi avoimuus kollegoiden ja eri hoitotahojen kesken, tietopaketin laatiminen sekä lisäkoulutukset aiheeseen liittyen (Lind & Latvala 2016, 2). Kansainvälisesti on tutkittu sisaruksen kuoleman aiheuttamaa surua ja sen liittymistä ikätasonmukaiseen kehitykseen (Sood, 2006) kuin perhedynamiikan muutoksiin (Forward & Garlie, 2003) ja tulevaisuuden näkymiin (Rostila, 2012).

Varhaiskasvatusikäisten on vaikea kestää kuoleman aiheuttaneen surun tunteita. Lapsen kestävyys kasvaa, kun ikää tulee lisää. Pienet lapset kätkevät surun siten, ettei se näy ulospäin. Tämä taas voi saada kasvattajat näkemään asian siten, ettei asia vaikuta lapseen. Lapset toistavat kuolemankokemusta leikeissä, joka auttaa heitä ymmärtämään sekä kestämään tilanteen. Kasvattajan rooli onkin olla aktiivinen kuuntelija, jotta hän ymmärtäisi ja saisi tietoon, miten lapsi kokee ja ymmärtää kuoleman. On myös kuunneltava ”kolmannella korvalla” eli luettava rivien välistä. On hyvin ymmärrettävää, ettei kasvattajat ole valmistautuneita lasten kysymyksiin kuolemasta. Lasta ei kuitenkaan koskaan saa jättää yksin kysymysten ja tunteiden kanssa. Kasvattajilla on taipumus suojella lapsia ja nähdä lapsuus siten, ettei suru ja kuolema koskisi tätä ikävaihetta. Kuolevaisuuden kohtaaminen myös kasvattajilla itsessään on vaikeaa. Siksi kuoleman käsittely aikuisille on tällöin helpompi aihe välttää. Poijula kuvaakin Freudin sanoin kuoleman käsittelyä kirjassaan näin: ”Olemme osoittaneet erehtymätöntä pyrkimystä työntää kuolema sivuun, eliminoida elämästä. Olemme yrittäneet ylläpitää kuoleman hiljaisuutta kuolemasta – lopultahan itse kunkin oma kuolema on kuvittelun saavuttamattomissa.” (Pojjula, 2016, 103-104.)

Kuolemaa vältellään herkästi torjunnan ja tukahduttamisen keinoin. Torjunta psyykkisenä puolustusmekanismina edesauttaa henkilöä unohtamaan tunteet, muistot ja ajatukset, jotka kuolemaan liittyvät. Tästä torjunnasta henkilö ei välttämättä ole edes tietoinen. Tukahduttamisessa henkilö torjuu tarkoituksellisesti häntä häiritsevät ajatukset, tuntemukset ja kokemukset. Kuoleman yhteydessä puhutaan myös irrationaalisesta häpeästä, jolloin ikään kuin kuolema tarttuu toiseen henkilöön, kun ollaan liian lähellä kuolemaa. Tämän takia sureva ja kuolemaa lähellä ollut jätetään yksin ja huomiotta. Tähän välttelyyn liittyy kiinteästi ajatus, että kuoleman käsittely vahingoittaa lasta. Kuoleman käsittely nähdään tällöin myös erityisasiantuntijoiden tehtäväksi,

harhakuvitelmalla, että kuoleman käsittely vaatii joitain erityistaitoja ihmisiltä. Jotta kuolemasta lapsi voisi oppia, tarvitsee hän siitä tietoa normaalissa arkielämässä. Kuolemaan liittyvä tieto ei aina masenna ja pelota lasta, mutta siihen kuuluu kiinteästi keskustelumahdollisuus vanhempien ja varhaiskasvattajien kanssa, jotta lapset eivät jää yksin kysymystensä ja tunteidensa kanssa. (Poijula, 2016, 104.)

2.2 Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatus on lapsen tarkoin suunniteltua ja tavoitteellisesti ajateltua kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostamaa kokonaisvaltaista lähtökohtaa, jossa painottuu erityisesti pedagogiikka. Varhaiskasvatus kuuluu osana suomalaiseen koulutusjärjestelmään sekä on tärkeä vaihe lapsen kasvun ja oppimisen polulla. Varhaiskasvatuksiäksi rajataan ikävuodet 0 - 6 eli lapsen elämän ensi vuodet vauvaiästä peruskoulun aloittamiseen asti. Varhaiskasvatuksen tehtäväkenttä on laaja. Varhaiskasvatus esimerkiksi tukee kokonaisvaltaisesti lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista, edistäen lasten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta, syrjäytymisen ehkäisyn huomioiden. Varhaiskasvatuksen tärkeänä tehtävänä on tukea huoltajia kasvatustyössä ja luoda heille näin ollen mahdollisuus myös kehittää itseään työelämän tai opiskelun parissa. Varhaiskasvatuksen tehtävänä on vahvistaa lasten osallisuutta ja toimijuutta yhteiskunnassa opittujen tietojen ja taitojen kautta. (Opetushallitus, 2019.)

Varhaiskasvatuksen perusteisiin kuuluu, että lapselle taataan turvallinen emotionaalinen oppimisympäristö. Emotionaalisesti vakaassa ympäristössä lapsi saa ilmaista vapaasti tunteitaan ja mieltä pohdituttavia asioita. Täten varhaiskasvatuksen periaatteisiin kuuluu, että siellä työskentelevät kasvattajat ovat valmiita kuuntelemaan, vastaamaan, myötäelämään ja tukemaan lasta vaikeiden tunteiden ja asioiden äärellä. Kasvattajat voivat tukea tunne-elämän kehitystä erilaisten satujen, kertomusten leikkien, draaman tai esimerkiksi musiikin avulla. (Helenius & Lummelahti, 2018, 134.)

Myös varhaiskasvatustiede nojaa siihen, että jokaisella lapsella on oikeus iän ja kehityksen mukaiseen kokonaisvaltaiseen kasvun ja kehityksen ja terveyden tukemiseen (Varhaiskasvatustiede 540/2018). Siinä missä kasvatustiede, ja nimenomaan varhaiskasvatustiede tarvitsee niin psykologiaa kuin sosiaalitieteitä aputieteikseen, tarvitsee se myös kasvatuksen filosofiaa täydentämään kokonaisvaltaista määritelmää. Tällöin on kyse kasvatukseen liittyvistä arvoista sekä ohjaajan ja ohjattavan välisestä suhteesta, vaikuttamisen moraalista sekä laadusta ja merkityksestä (Helenius & Korhonen 2005, 56 - 58). Nämä oleellisesti liittyvät pohdittaessa sitä, mitkä moraaliset periaatteet ohjaavat kasvattajaa kasvatustyössä.

2.3 Lapsen kehityspsykologinen kehitys 0-6-vuoden aikana

Lapsi kehittyy kokonaisvaltaisesti, jossa kehitys jaetaan osa-alueisiin. Lapsen kehitys on jaettu fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen osa-alueeseen, jossa kaikki osa-alueet vaikuttavat toisiinsa hyvin eri tavoin (Koivunen & Lehtinen, 2015, 141). Yksilön henkilökohtainen psyykinen kehitys ei kulje samalla tasolla fyysisen ja sosiaalisen kehityksen kanssa, vaikka nämä osa-alueet toisiinsa vaikuttavatkin. Elämänkaareen kuuluu niin surua ja menetystä, mutta nämä asiat eivät määrää hänen tulevaisuuttaan tai eivät vie iloa yksilön elämästä. Lapsuuden vaikeudet eivät korreloi näin ollen hankalaa tulevaisuutta (Dunderfelt, 2011, 18-19). Kehityksen eri osa-alueet voidaan kuvata eri tavoin, niiden muodostaen eri osa-alueita. Nämä kehityksen osa-alueet ovat tunne-elämä, kognitiiviset taidot, kielen kehitys, aistit ja motoriikka, leikki ja leikkitaidot, itsesääntely, oman toiminnan ohjaus, sosiaaliset taidot ja vuorovaikutus (Koivunen & Lehtinen, 2015, 141).

Kognitiivisiin kehityksen osa-alueisiin kuuluvat oppiminen, tarkkaavaisuus, havaitseminen, muisti ja ajattelu. Nämä ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Emootioiden eli tunteiden kannalta onkin erittäin keskeistä kognitiivisten taitojen kehitys ja arviot. (Karrasch ym. 2011, 20-22.) Kognitiivinen kehitys rakentuu ja kehittyy vuorovaikutuksessa ympäristönsä kanssa. Kielen laajuuden ja yleistettävyyden takia on syytä jättää käsitteiden ulkopuolelle.

(Koivunen & Lehtinen, 2015, 147.) Lapsen kehityksen ja suorituksen taso voidaankin osoittaa ikävertailun avulla eli määrittellään, mitä ikätasoa lapsen suoritus vastaa ja mitkä taidot ovat kehittymässä. Kehitystaso ja ikätason määrittely auttavat avun tarpeen tunnistamisessa ja tukitoimien kartoittamisessa. (TAYS 2003.) Toisinaan on vaikea määrittellä normaali ja epänormaali ikätasonmukainen kehitys. Normaalitasona pidetään sitä jakaumaa, joka ilmenee keskimääräisesti samanlaisena kuin suurimmalla osalla sen ikäisillä. (Koivunen & Lehtinen 2015, 127.)

2.4 Lapsen tunne-elämän kehitys varhaislapsuudessa

Lapsen kyky säädellä omia tunteitaan on riippuvainen häntä hoitavista aikuisista. Jo pieni vauva ilmaisee tunteitaan, kuten epämukavat olotilat stressikokemuksineen, nälän, kivun tai kylmän itkullaan. Vain saadessaan hoivaa ja huolenpitoa riittävän nopeasti ja riittävästi, auttaa se lasta tunteiden säätelykyvyssä. Kosketuksen ja hoivan saaminen tukee pienen lapsen tunne-elämän kehitystä. Hyvän olon tunteen vähitellen tuo pienelle vauvalle jo tuttujen hoivaa antavien kasvojen näkeminen. Jo kolmen kuukauden ikäisten lasten on havaittu kiinnittävän huomiota hoivaa antavien vanhempien ilmeisiin ja eleisiin. Vanhempien tunteiden peilaaminen on siis erityisen tärkeää varhaisen vuorovaikutuksen ja tunteiden säätelykyvyn kehittymisessä. Viiden kuukauden ikäinen vauva jo alkaa toimimaan siten, että saisi vanhemman huomion, hakien vanhempien reaktioita omaan toimintaansa. Hän käyttää näin ollen häntä hoitavan aikuisen tunneilmaisua apuna omien tunteiden säätelyssä. Sosiaalinen peilaaminen onkin sitä, että vauva tai lapsi tarkistaa häntä hoitavan aikuisen ilmeen ja reagoi sen mukaan omilla tunteillaan. Vauva on erittäin tarkka havainnoimaan tunteita. Jo vuoden ikäinen pyrkii tulkitsemaan aikomuksia ja toiminnan takana olevia tunteita. Mutta mielen sisäisen ja käytöksen välistä eroa vuoden ikäinen ei vielä kuitenkaan osaa erottaa. Vauva näin ollen reagoi suoraan siihen, mitä näkee ja mallintaa sitä sen omien tunteiden säätelyssä. Täten vauvan ja lapsen kehityksen huomioiminen on erityisen tärkeää hoidollisessa työssä. (Salo & Kalland 2014, 41-43.)

Toinen ihminen on näin ollen välttämätön lapsen kehityksen ja kasvun kannalta. Lapsen aivoista kehittyi 90% viiteen ikävuoteen mennessä, ja näiden aivojen kehityksen kannalta onkin tärkeää, miten tunneajoja kehitetään. Aivojen nähdään kehittyvän vain vuorovaikutuksessa. (Lastentarha-lehti, 2019.) Tunteita ja niiden kehittymistä tutkitaan tänä päivänä paljon enemmän, ja tunteet nähdäänkin oleellisena osatekijänä lapsen kokonaisvaltaisessa kasvussa ja kehityksessä. Sanotaan, että ilman tunteita emme olisi ihmisiä ollenkaan. Mitä pienempi lapsi, sen nopeampaa ja syvällisempää emotionaalinen kehitys on. Emotionaalinen kehitys on yhteydessä tunteiden tunnistamiseen, ilmaisuun ja tulkintaan. Varhaiskasvatusikäisellä lapsella on kyky opetella, tunnistaa niin omia kuin muiden lasten tunteita sekä nimeämään tunteita. Myös varhaiskasvatuksen henkilöstön on hyvä tietää tunteista, jotta voivat auttaa lasta tässä kehitystehtävässä. Kasvattajan on kestettävä lapsen tunteiden heilahtelu ja nähtävä, että kaikki tunteet ovat sallittuja (emt.).

Lapsen tasapainoisen tunteidensäätelykykyä tukee vanhempien läsnä oleva ja välittävä ilmapiiri. Vanhemmat, jotka ovat valmiita vastaanottamaan ja hyväksymään erilaisia lapsen ilmaisemia tunteita ja joiden parisuhde on tasapainossa, tukee lasta omien tunteiden säätelykyvyssä. Myös turvallinen kiintymyssuhde tukee lapsen tunteiden säätelykykyä. (Poijula, 2018, 106.) Ensimmäinen vuoden aikana onkin lapsen kehitystehtävistä tärkein turvallisen kiintymyssuhteen luominen. Kiintymyssuhde on lähtökohta sille ajatukselle, että toiselta ihmiseltä saa lohtua, turvaa ja hoitoa. (Sinkkonen & Korhonen, 2016, 181.) Tunteiden tehtävä on auttaa yksilöä määrittämään ja tunnistamaan itseään, oman persoonan ulottuvuuksia. Tunteet auttavat sensitiivisyyden ja vastaanottavuuden muodostamisessa sekä kehittävät kommunikointikykyä ja motivaatiota. Tunteet näin ollen motivoivat lasta lähentymään tai ottamaan etäisyyttä jostakin tilanteesta tai henkilöstä. (Pihlaja, 2018, 143-147.) Tietoa ohjaa aina yksilön tunne. Joten oppimisen ja tiedonhankinnan osalta tunteet ovat oleellinen osa. (Jalovaara, 2006, 38-39.)

Tunteiden sosialisatiossa on kyse juuri siitä, mistä lapsen ympärillä olevat kasvattajat vastaavat. Sitä tapahtuu niin tiedostamatta kuin tietoisesti. Tunteiden sosialisatiossa kasvattajat kertovat lapselle, miten tunteita voidaan ymmärtää, tunnekokemuksien erilaisuudesta, ilmaisemisesta ja niiden säätelystä ja näin ollen niiden vaikuttamisesta käyttäytymiseen. Kasvattajan ohjaus voi olla suoraa

tai mallintamista lapselle. 3-5-vuotiaat lapset osaavat jo kehittää taitoja ja muokata emotionaalisia vastauksia ja ilmaisuja samalla, kun oppivat miten tunteita voidaan ilmaista yhteisten normitettujen sääntöjen mukaan. (Are & Shaffer, 2016, 143-147.)

Tärkeintä ja keskeisintä kasvattajien tunnetyöskentelyssä lasten kanssa onkin erikoispsykologi, psykologian tohtorin Heli Isomäen (Lastentarha-lehti, 2019) mukaan se, että kasvattaja osoittaa lapselle, että hän tietää, miltä lapsesta tuntuu, lapset tunteet hyväksyen. Vaikka tunneviestit ovat valtaosaltaan tiedostamattomia, on kasvattajan tykättävä kaikista lapsista, muuten lasten auttaminen jää vaillinaiseksi. Vaatimuksena ja tavoitteena tämä näyttää isolta, mutta lapset ovat herkkiä aistimaan, pidetäänkö hänestä vai ei. Rauhallinen aikuinen, joka hallitsee omat tunteensa, tunteita säätelemällä, omaa hyvän resilienssin (emt). Resilienssillä tarkoitetaan muutosjoustavuutta, sinnikkyyttä sekä esimerkiksi kriisikestävyyttä. Siitä voidaan puhua niin yksilö kuin yhteisötasolla. Esimerkiksi vaikeissa tilanteissa näkyy perheiden tai yksilön joustavuus, kestävyys eli resilienssi kohdata vaikeuksia ja sen tuomaa stressiä. (Poijula, 2018, 16-17.) Lapsista noin 75% selviytyy elämän jokapäiväisistä vastoinkäymisistä riittävän hyvin. Suojaavia tekijöitä lapsilla on vähintään yhden turvallisen vastaanottavan aikuisen läsnäolo arjessa, positiiviset luonteenpiirteet sekä tukevat kaverisuhteet. Lapset voivat selviytyä sotatraumoistakin paremmin kuin kiintymyssuhdevaurioista tai läheisen kuolemasta. (emt, 90-91.) Lapsen resilienssin kolmeksi tärkeäksi tukipilariksi ovatkin muodostuneet tunne rakastetuksi tulemisesta, sisäinen vahvuus ja lapsen kyky hyviin sosiaalisiin taitoihin. (emt, 102).

Peltonen ja Kullberg-Piilola (2000,12-13.) puhuvat tunnerehellisyyden merkityksestä lapsen kehitykseen. Tällöin tunteet eivät ole oikeita tai vääriä ja tällöin tunteet nähdään hyväksyttävänä. Käytös näin ollen erotetaan erilaisista tunteista. Tunteet voivat myös tuntua erilaisina kipuina, kuten päänsärkynä ja vatsakipuna. Lapsi voi esimerkiksi kertoa huimaamisella tai vatsakivulla jotakin vahvaa koettua tunnetta. Lasten kanssa olisikin hyvä jutella ja nimetä erilaisia tunteita. Hyvinvoinnille on tärkeää, että tunteista puhutaan. Pahimmillaan lapsi voi sulkeutua tunnelukkoon, jos hänellä ei ole lupa, taitoa ja tilaa puhua hänen erilaisista tunteistaan. Tunnelukossa lapsi ei pysty tunnistamaan itsessään erilaisia tunteita. Tutkimusten mukaan ihmisen kyky ilmaista, kokea ja

vastaanottaa erilaisia tunteita, saa ihmisen voimaan paremmin. (Peltonen & Kullberg, 2000,12-14.) Lasten kanssa täytyykin käsitellä tunteita siten, että tunne-elämää ja käyttäytymistä tuetaan: surua, pelkoa, vihaa tai esimerkiksi rohkeutta käsitellen. Tunteiden tasapainolla tuetaan lapsen mielen tasapainoa (Koivunen & Lehtinen, 2015, 142-144). Tunne-elämä ei voi kehittyä ilman vuorovaikutusta. Tunteet myös tarttuvat herkästi toisesta lapsesta toiseen (Kerola, Kujanpää & Kallio 2007, 83).

Myötätunto ja empatiakyky kehittyy jo ensimmäisen vuoden aikana. Kaksivuotias jo auttaa mielellään aikuista ja touhuaa paljon. Ensimmäiset moraaliset tunteet, kuten häpeä, myötätunto kehittyvät 18 kuukauden jälkeen ja kaksivuotiaana lapsi tuntee jo syyllisyyttä. Kaksivuotiaan lapsi pystyy ja pyrkii vaikuttamaan toisten tunteisiin lohdutuksen ja kiusaamisen keinoin. Kolmevuotiaalle lapselle on kehittynyt jo kyky tuntea kiukkua ja harmistumista asioista. Tämän ikäinen haluaa jo pärjätä, mutta kaipaa syliä ja ymmärrystä. Kolmevuotiaana lapselle kehittyy myös taito tuntea, miltä toisesta ihmisestä tuntuu, ja lapsen kyky lohduttaa kehittyy. Kolmevuotiaalla on jo oma sisäinen maailma, jossa hänellä on mahdollisuus tehdä ympärillä tapahtuvista asioista mielikuvia ja päätelmiä omaan kokemukseen ja ymmärrykseen perustuen. (Dunderfelt, 2011,74.) Kolmas ikävuosi onkin niin sanottu psykologinen syntymä, jossa tavoitteena olisi tunnesuhteiden pysyvyys, jossa positiiviset ja negatiiviset tunteet ovat muodostettu kokonaisuudeksi (Jalovaara, 2006, 18). Kolmevuotiaan lapsen tunteiden säätelyn taidot ja siihen liittyvä käytöksen ja toiminnan ohjaus on vielä vaillinaista. Kolmevuotias tarvitsee aikuisen ohjausta, tukea ja ratkaisumalleja selvittääkseen ristiriitatilanteista (Sinkkonen & Korhonen, 2016, 182). Neljävuotias lapsi osaa jo piilottaa omia tunteitaan ja 5-vuotiaalle lapselle on tyypillistä kiukunpuuskat, niin pieneksi lapseksi tekeytyminen kuin itsekriittisyys. Viisivuotias osaa jo nimetä erilaisia tunteita sekä tunnistaa esimerkiksi surun, vihan ja ilon (Opetushallitus,2019). 3-6-vuotias lapsi osaa jo säädellä omia tunteitaan ja tämän ikäinen pystyy jo ottamaan muut huomioon. Kuusivuotias tarvitsee kuitenkin aikuisen tukea tunteiden käsittelyssä ja tunteista eroon pääsemisessä. (Sinkkonen & Korhonen, 2016, 183-184.)

2.5 *Lapsen ajattelun kehitys varhaislapsuudessa suhteessa kuolemaan*

Traumat vaikuttavat lapsiin hyvin eri tavoin, riippuen lapsen kehitystasosta sekä lapsen omat riski- ja haavoittuvuustekijät huomioiden. Pieni lapsi ei kovinkaan hyvin pysty hallitsemaan traumaa niin kehon stressijärjestelmän takia kuin mielen tasolla. Leikki-ikäiselle tärkeää onkin turvallisen tunteen säilyminen sekä vanhempien kyvykyys suojata lasta. Mitä vanhempi lapsi, sitä enemmän hänellä on ymmärrystä ja keinoja käsitellä traumaa. Mitä pienempi, sitä suurempi riski lapsella on traumatisoitua. (Sinkkonen & Korhonen, 2016, 255.)

Lapsen kehityksen vaillinaisuus sekä elämäkokemuksen ja tiedon vähäinen määrä vaikeuttavat lasta ymmärtämään kuolemaa ja sen aiheuttaman surun kanssa selviytymistä. Lapsi käy kuolemaan liittyvää asiaa läpi yhä uudelleen joka ikävaiheessa, kunnes noin 11-12-vuotiaana hän saavuttaa saman abstraktin tason kuin aikuinen suhteessa kuoleman käsittelyyn. Vastasyntynyt käsittää toisen läsnäolon ehdollistuneen tutun läheisen, kuten äidin tai isän tuoksun perusteella. Kun tämä tuttu säännöllinen tuoksu, jonka hän yhdistää läheisyyteen, puuttuu, "ajattelee" lapsi, ettei tätä läheistä enää ole. Alle puolivuotias nähdään ajattelevan kuolemaa siten, että sitä mitä hän ei näe, ei ole olemassa. Näin ollen vauva tarvitsee jatkuvan hoidon ja turvallisuuden. Muistin kehittymisen kasvaessa jo yli puolivuotias ymmärtää, että sitä mitä ei näe, on se silti olemassa. Alle kaksivuotias ymmärtää, että se joka kotona oli, ei enää kotona ole. Alle kaksivuotias näin ollen tuntee ikävää ja kaippaa toista ihmistä, joka katoaa hänen elämästään. Lapsi voi surua tuntiessaan muuttua syrjäänvetäytyneeksi, apaattiseksi, tai kiinnostus ruokaan, leluihin ja liikkumiseen voi vähentyä. 2-5-vuotiaalla suhde kuolemaan voi olla hyvin väliaikaista. Tällöin hän ei ymmärrä kuoleman lopullisuutta, vaan osoittaa kiukulla ja takertumisella halun olla yhdessä. Tässä vaiheessa kuolema vaikuttaa turvallisuudentunteeseen. (Poijula, 2016, 98-102.) Voidaan sanoa, että, mitä läheisempi kuollut ihminen on, sitä enemmän se lapseen vaikuttaa. Traumatisoitumiseen vaikuttaa myös keskeisesti se, mikä on lapsen ikätasonmukainen ajattelukyky. (Poijula, 2016, 42.)

On tärkeää ymmärtää, että lapset käyttäytyvät eri tavoin eri iässä surua ja kuolemaa käsiteltäessä. On harhaluulo, että pienet lapset unohtavat läheisen

kuoleman ja surunsa nopeasti. He tarvitsevat hengähdystaukoja jatkuvasta raskaasta kuoleman tuomasta surusta. Kolme- neljävuotias voi ajatella, että hän on aiheuttanut läheisen kuoleman, joten sanoittaminen on tärkeää. (Robinson, 2010, 86.) Vasta viidestä yhdeksään ikävuoteen mennessä lapsi käsittää, että kuollut ihminen ei enää palaa. Pienet lapset varhaiskasvatustilanteissa voivat kokea olevan syyllisiä läheisen kuolemaan, kun esimerkiksi ovat vihoissaan näin ajatelleet. Kuolema voi myös identifioida 5-vuotiaalla kuoleman viikatemieheksi. (Poijula, 2016, 98-102.) Saltzin mukaan aikuisella on tärkeä rooli, miten tukea lasta kuoleman käsittelyssä. Vaikkei suurin osa lapsista ymmärrä kuolemaa, he ovat siitä kuitenkin tietoisia. Aikuinen ei voi suojella lasta kuoleman kohtaamiselta ja siihen liittyvältä pelolta, mutta hänellä on mahdollisuus tarjota taitoja käsitellä kuolemaa. Aikuinen voi tarjota turvallisen ilmapiirin, rohkaisemalla lasta ilmaisemaan tunteitaan ja kehittämään selviytymiskeinoja, jolloin ne palvelevat häntä tulevaisuudessa. Lapsen tunteiden käsittelyn kannalta on tärkeää, että aikuinen näyttää ja ilmaisee omia tunteitaan, ja kertoo, että kaikenlaiset tunteet ovat hyväksytyjä sekä puhua suoraan ja totuudenmukaisesti lapsille, vaikkei aina vastauksia olisikaan. (Child Mind Institute.)

2.6 Sisaruksen kuolema

Sisaruksen ja koko perheen selviytymistä tukee se, että perhe saa surra yhdessä ja sisaruksia tuetaan tässä prosessissa. Tähän liittyvät lasten kanssa aiheesta puhuminen, yhdessä oleminen ja surun kanssa eteenpäin meneminen (Savolainen, Kaunonen & Aho, 2013, 229). Sisarukset tuntevat myös syyllisyyttä siitä, etteivät pysty auttamaan vanhempiaan surussa, jolloin he helposti kätkevät oman surunsa (Rodger & Tooth, 2004, 62).

Suhtautuminen sisaruksen kuolemaan on riippuvainen lapsen ikätason mukaisesta kehityksestä. Lapset tuntevat surua, syyllisyyttä ja esimerkiksi kieltämistä. Siksi lapseen täytyy suhtautua ikätason mukaisessa kontekstissa. Esimerkiksi alle kouluikäinen ajattelee, että hänen omat ajatuksensa, tunteet, kuten viha saivat aikaan sen, että sisarus kuoli. Aikuiset ottavat vastaan lohdutusta muilta ihmisiltä, mutta lapset eivät uskalla ottaa tarjottua apua vastaan muilta tahoilta kuin omalta perheeltä. Tämä liittyy heidän kehitykselliseen

vaiheeseensa, jolla he yrittävät kontrolloida omia tunteitaan. (Sood ym, 2006,115-116.) Sisaruksen kuolema muuttaa myös koko perhettä ja heidän suhteitaan perheessä (Forward & Garlie, 2003, 44).

Rostilan, Saarelan ja Kawachin tutkimus (2012) osoittaa, että sisaruksen kuolema on lisännyt eloon jääneiden sisarusten kuolleisuusriskiä. Kuoleman luonottomuus eritoten vaikutti sisarusten tulevaisuuden hyvinvointiin.

2.7 Tunnetaidot

Tunteet vaikuttavat yksilön tapaan oppia monin eri tavoin, niin edistämällä kuin ehkäisemällä. Ne vaikuttavat esimerkiksi keskittymiskykyyn, yksilön muistiin, taitoon päätellä, kuin energisyyteen. Syvintä oppimisenkokemusta syntyy silloin, kun se tapahtuu yksilön tunnetasolla. (Lahtinen & Rantanen, 2019, 19.) Tunnetaidoiksi voidaan nähdä jo se tieto, että positiivinen mieliala kehittää kykyä suoriutua vaikeissa tilanteissa. Tunteet liittyvätkin keskeisesti oppimiseen, joten tunnetaitojen kehittäminen nähdään erääksi tärkeäksi opettajan keinoksi. Yksilön kyky tunnistaa, käsitellä erilaisia tunteita sekä ilmaista niitä vaihtuvien tunteiden on nähty liittyvän tunneällyn käsitteeseen. Tunteiden vaikuttaessa toisen yksilön tunnetilaan tai omaan tunnetilaan tai tunteisiin, puhutaan tunnetaidoista. Tunnetaidoista puhuttaessa käsitellään tunteiden säätelyn menetelmiä. Tällöin käsitellään ja säädellään sitä, miten tunteita on koettu ja miten voimakkaasti ja miten niitä ilmaistaan. (emt, 22-23.)

Puhuttaessa hyvistä tunnetaidoista, on kyse yksilön kyvystä tiedostaa ja ymmärtää tunteita, jotka kyseiseen tilanteeseen liittyvät ja osaat myös toimia tilanteessa siten, että ne tulevat huomioiduksi. Tunnetaitoisuus nähdään tarkoittavan yksilön kykyä sovittaa toiminta tilanteessa esiin tulleiden tunteiden mukaiseksi. Keskeisintä tunnetaidoissa on huomioida, että erilaisten tilanteiden taustalla on hyvin moninaisia tunteita, ja ne on huomioita vaaditulla tavalla tilanteen käsittelyssä. Tunnetaidoissa on siis kyse niin tiedosta kuin taidoista. Tällöin yksilö tietää, miltä henkilöstä tai itsestä tuntuu ja tiedät, miten tunteita pitäisi huomioida tilanteessa. Taitona on tapa viedä tieto käytäntöön; se, miten yksilö toimii tunteet huomioiden. Jo tietoisuus tilanteen vaatimista tunteista ja muista tunteista auttaa toimijan tunnesäätelyssä. (emt. 26-28.)

Tutkimuksien perusteella on todettu myös varhaiskasvatusikäisten tuntevan empatiaa. Kun lapsi näkee toisen lapsen itkevän, itku tarttuu herkästi myös häneen. Myös opettajan innostus tarttuu ja on erityisen tärkeää oppimisenkin kannalta kasvattaa lapsen omaa sisäistä motivaatiota opettajan esimerkillisyydellä. (Jalovaara, 2006, 27-28.) Yksilö oppii niin tietoisesti kuin tiedostamatta oman lähipiirinsä kanssa erilaisten tunteiden kanssa elämisestä. Näiden taitojen kanssa voidaan oppia tasapainoiseen tunne-elämään. Eräänä esimerkkinä on aikuisen rauhallinen suhtautuminen voimakkaaseen tunteeseen, jolloin lapsikin vähitellen sisäistää kyvyn rauhoittaa itsensä. Lähi-suhteiden tunnemaailmasta voidaan joko helpottaa tai rajoittaa tulevaisuudessa tunteiden kanssa elämistä. Esimerkiksi kiukun kieltäminen ja rajoittunut ilmapiiri voi saada myöhemmässä elämäntilanteessa aikaan sen, että ihminen ei kykene rajaamaan työmääräänsä ja asettamaan jaksamiselle rajoja. Turvallisessa ja myötäävissä tunnesuhteissa lapsi kasvaa ja vahvistaa tunnetaitojaan: lapsi osaa tunnistaa ja kertoa, mitä hän tuntee ja antaa tunteille nimen. Tämän myötä lapsi kehittyi rakentamaan rakentavia toimintatapoja näiden tunnekokemusten pohjalta. Näin ollen lapsi oppii luovimaan erilaisten tunnetarpeiden kanssa sekä ohjailemaan niitä. (Kärkkäinen, 2017, 20-21.)

Vanhemmalla ja aikuisella on sitä suurempi vastuu vuorovaikutuksen toimivuudesta, mitä pienempi lapsi on kyseessä. Aikuisen on hyvä tietoisella tasolla miettiä suhdettaan lapseen: mitä enemmän lapsen tapa elää turhauttaa aikuista, sitä enemmän sitä on syytä pohtia, mitkä asiat turhaumista aiheuttavat. Tällöin on hyvä asettaa itselle kysymyksiä: mikä minua mahtaa ärsyttää tässä tavassa elää ja toimia. Voisiko tämä tapa tuoda esiin omia lapsuuden vaille jäämisiä tai kenties omaa tapaa suhtautua asioihin? Tällöin ratkaisuna saattaa olla myös jäməkämpä lapsen ohjaaminen, joka lämmittää myös vuorovaikutussuhdetta. (emt, 23.)

Riittävien tunnetaitojen merkkinä voidaankin pitää itseohjautuvuutta sekä itsesäätelykykyä. Aikuisen esimerkillä lapsi oppii, että erilaisia tunteita tulee ja menee ja lopulta ikävinkin tunne menee ohi. Tunteiden logiikasta aikuisen on hyvä opettaa lapselle, että ihmiset voivat kokea saman asian hyvin eri tavalla. Tällöin onkin hyvä näyttää ja opettaa lapselle tunnistamaan ja arvostamaan omia tunteitaan. Sen ohella on hyvä opettaa lapselle muokkaamaan ja uudelleenarvioimaan omia tunteitaan. Tunteita voidaan kokea ja ilmaista, mutta

ne ovat kaksi eri asiaa. Kokemus on jokaiselle yksilölle totta, mutta tunteen ilmaisussa on variaatioita. Tämän ohella on tärkeää muistuttaa lasta pään sisäisen puheen merkityksestä, jolloin negatiivinen sisäinen puhe vahvistaa ikäviä tunteita ja positiivinen poistaa mielen sisäisiä negatiivisia tunteita. Näissä tunnelainalaisuuksista lapsi vähitellen lapsi oppii, että hän voi tuntea useita tunteita yhtä aikaa, näiden ollen keskenään ristiriitaisia. Aikuisen sanoittaminen auttaa lasta näiden tunteiden ristiriitaisuudessa eli ambivalenssissa, ymmärtämään tätä tunteiden ristiriitaisuutta. Kielellinen sanoittaminen ja positiivisten näkemysten ja tunteiden jakaminen yhdessä lapsen kanssa auttaa lasta käsittelemään, tunnistamaan ja hallitsemaan lapselleenkin ristiriitaisia tunteita. Myönteisten tunteiden viljely auttaa lasta myös oppimistaitojen kehittämisessä, ajattelun laajentuessa kokonaisvaltaisemmaksi ja luovemmaksi ja näin ollen lisätä myönteistä vuorovaikutussuhdetta. (emt, 33-39.)

Tunnetaitoihin liittyy oleellisesti tunneällyn kehittäminen. Tunneäly tarkoittaa etevää tunteiden muokkaamista ja hyödyntämistä sekä niiden hallintaa eri tilanteissa. Se on myös taitoa tuntea ja käyttää tunteita erilaisissa vaihtuvissa tilanteissa sekä hyödyntää niiden tumaa informaatiota. Sen ohella se on taitoa tarkastella omia tunteita hieman kauempaa myös siten, ettei kaikkiin tunteisiin ole välttämätöntä reagoida. (Lantieri, 2008, 11.)

Vaikeuksien kohtaaminen lujittaa lasta, kunhan lapsi saa riittävää tukea eivätkä ole kestoilta ja vahvuudeltaan yli sietokyvyn. Niiden myötä lapsi oppii, että elämään kuuluu myös ikäviä tunteita, jotka menevät ajan myötä ohi. Vahvat tunnetaidot omaava lapsi ymmärtää näin ollen nyt ja tulevaisuudessa, että aina voi pyytää apua ja kestettävään lopputulokseen voi keksiä ja muokata itselleen sopivan ratkaisun. Vaikeuksien kohtaaminen yhdessä aikuisen kanssa vahvistaa lapsen ja aikuisen välistä suhdetta. Ikävät kokemukset ovat ikään kuin yhdessä kasvettuja tilanteita, jotka nähdään mahdollisuutena vahvistaa lapsen ja aikuisen välistä suhdetta. Vaikeiden asioiden purkaminen aikuiselle olisi hyvä nähdä luottamuksen osoituksena ja mahdollisuutena vahvistaa suhdetta. Perheet, joissa joku perheenjäsenistä on kuollut, voi heidän tunnesuhteensa olla erityisen tiivis, ja lapset osaavat monipuolisesti ja syvällisesti sanoittaa omia tunteitaan ja kestämään vaikeita tunteita. Kuolema on saattanut opettaa väkisin perheenjäsenille taitoja käsitellä vaikeita tunteita, kuin mitä ilman perheenjäsenen kuolemaa ei olisi tullut käsiteltyä. Nämä selviytymiskeinot

kuoleman kohdatessa luovat tulevaisuudelle pohjaa käsitellä vastaan tulevia hankalia tunnetiloja. (Kärkkäinen, 2017, 46-48.)

Kuolemaa ja surua käsiteltäessä kasvattajan on omien tunteiden huomioimisen ohella nähtävä, milloin on syytä pyytää apua lapsen kanssa surun käsittelyyn. Yhtä lailla on tärkeää huomioida omat voimat ja rajallisuus: kaikkea ei voi hoitaa ja selvittää yksin. Se ei silti tarkoita epäonnistumista. Kaikki tapahtumat ja tunteet eivät ole meidän omissa käsissämme. (Robinson, 2010, 87.)

2.8 Reflektiivisyys

Taitoa työstää asioita itsensä ja muiden ihmisten kanssa kutsutaan reflektoinniksi (Kärkkäinen, 2017, 11). Ihminen voi reflektoida omia kokemuksiaan suhteessa omaan toimintaan jatkuvasti. Myös henkisten taitojen ohella fyysisten taitojen kehittäminen vaatii reflektointia. Reflektiossa on kyse kokemuksen mieleen palauttamisesta, jolloin se eriytetään siitä koetusta kokemuksen ajasta ja tilanteesta. Tilanteiden tulkinta perustuu myös yksilön tunteiden ja arvojen mukaan. Myös kokemus onnistumisesta tai epäonnistumisesta kyseisessä tilanteessa muokkaa tulevia tilanteita oleellisesti. ”Reflektio on intentionaalisen toiminnan sisäinen teko”. (Yrjönsuuri, 2003, 65-66). Reflektio voi olla myös sosiaalista, jolloin kasvattaja pyrkii näkemään asioita toisen näkökulmasta sensitiivisyyttä hyödyntäen (Kupila, 2017, 308).

Refleктоivan toiminnan, reflektion ja muiden reflektiivisyyteen liittyvien käsitteiden määrittelyssä ei ole täysin päästy yksiselitteiseen määritelmään. Myöskään keinoista, joilla refleктоivaa toimintaa voitaisiin kehittää. Yksilö voi vertailla ja reflektoida kokemuksiaan. Reflektiota voidaan pitää myös sisäisenä tekona, joka on sidoksissa aikaisempiin kokemuksiin yhdistäen niitä toisiinsa edistäen seuraavaa uutta käsitystä esimerkiksi opitusta asiasta. Reflektio on siis yksilön toiminnan keskeisin osa, jolloin yksilö tarkastelee kokemuksiaan muodostaakseen uudenlaisen näkemyksen toimintaansa. Tällöin yksilö tarkastelee omaa koettua kokemusta, muodostaen tapahtumista uuden kuvan, tarkastellen niiden synnyttämiä tunteita. Reflektioon keskeisesti liittyy tilanteiden tulkinta tiedon ja tunteiden avulla. (Yrjönsuuri, 2003,66).

Reflektion tavoitteena on itsetietoisuus, jolloin reflektion keinoin yksilö voi hyödyntää häneen kohdistuvaa ajattelua. Itsetietoisuus on koko psyykkisen kehittymisen sisin päämäärä. Reflektio on myös keino käsitellä omaa kokemusmaailmaan. Reflektiossa käydään vuoropuhelua niin itsensä kuin muiden kanssaihmisten kanssa. Ojanen teoksessaan kuvaileekin, että ”reflektio on kokevan ja tutkivan puolen kohtaamista itsessä.” Ojanen Deweyn sanoin toteaa reflektion hyödyntämisestä, että yksilö on avoin kaikelle, mitä hänestä sisäisessä ja ulkoisessa vuoropuhelussa löytyy. Reflektion avulla yksilön ajatukset selkeytyvät ja asioiden syy-yhteydet ja päämäärät alkavat näkymään eri tavalla. Reflektion nähdään tuovan lisää mielen mahdollisuuksia ja energiaa. Reflektiossa ajattelu on aina yksilöllinen prosessi, jonka avulla yksilö huomioi itseään pohjattomasti. (Ojanen, 2009, 71.)

Taitava toimija reflektoinnin sijaan kiinnittää huomionsa toimintaan. Hän ei useinkaan ole tietoinen, miten hän reflektoi ja millaiseen tietoon hänen päätelmänsä perustuvat. Reflektointi voidaan tässä suhteessa jakaa niin tiedostamattomaan kuin tiedostettuun reflektointiin. Tiedostettukin voidaan jakaa kahteen eri määritelmään: hän voi tiedostaa työskentelyssä tapahtuvan reflektion kuin tiedostaa reflektion läsnäolon niin ennen kuin jälkeen toiminnan. Reflektion laatuun vaikuttavat esimerkiksi se, luottaako yksilö itseensä vai ulkopuolisen tahon apuun, onko yksilö tietoinen omasta kyvystä reflektoida toiminnassaan sekä sen ulkopuolella kuin mitkä perusteet yksilön toimintaa vie eteenpäin. Myös yksilön sisäiset mallit ja niiden tärkeys hänelle ovat reflektion laadun keskiössä. (emt, 69).

Perheille tarjottu tuki onkin erityisen tärkeää perheille. Perheitä kohtaava työntekijä voi tarjota vanhemmille hyvän eheyttävämmän mallin ja tämän empaattisen kohtaamisen myötä purkautuu vanhemmilla taas enemmän voimavaroja kohdata omien lasten tuoma tunneilmasto. Perheitä kohtaava reflektiivinen työote yksinkertaisine kohtaamisineen, aitona läsnäolona voidaan nähdä asenteena ja taitona. Reflektiiviseen työotteeseen kuuluu myös, että hyväksyy ja ymmärtää toisen ihmisen mielen sisäiset rajat. Vain kysymällä ja kiinnostuneisuudella voi oppia näkemään jotain uutta niin perheestä kuin lapsesta ja vanhemmista, jotka siinä toimivat ja näin ollen ymmärtää heidän tilannettaan paremmin. (Viinikka, Sourander & Oksanen, 2014, 67-68.) Tunnetaitoisuuteen lähteekin reflektiivisyydessä siitä ydinajatuksesta, miten

yksilö käsittelee omia tunteita. Se, miten omien tunteiden kanssa selviää, on tunnetaitojen perusta. Tällöin tunnetaitoihin kuuluu itsereflektiivisesti pohtia esimerkiksi, millainen kasvattaja haluan olla, millaisia tunteita ja tarpeita sekä syvempiä viestejä on tunteiden takana. (Lahtinen & Rantanen, 2019, 58-59.)

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tässä luvussa kerrotaan tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset. Lisäksi kerrotaan tutkimuksen metodologiset lähtökohdat kuin aineiston hankinnasta ja tutkimuksen kulusta. Tähän osioon kuuluu taustatiedot tutkimukseen osallistuneista ja heidän kuolleista lapsistaan. Lopuksi kuvaillaan sisällönanalyysi menetelmänä tässä tutkimuksessa.

3.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tarkoituksena oli löytää vastauksia, miten varhaiskasvattajat käsittelevät kuolemaa lasten kanssa vanhempien kokemuksen mukaan. Tutkimuksessa viitataan useasti opettajan rooliin, koska varhaiskasvattajan opettajalla on pedagoginen vastuu varhaiskasvatuksen toteutumisesta. Toki koko varhaiskasvatuksen ammattiryhmällä on ammatillinen vastuu kasvusta ja kehityksestä (Hujala, Heikka & Halttunen, 2017, 288). Varhaiskasvatuksen opettajan vastuualueeseen kuuluu se, että pedagoginen näkemys ja kokonaisvaltainen kuva tulee varhaiskasvatuksen käytäntöön. Tämä on osa opettajajohtajuutta. (Heikka, 2016, 148.)

Tutkimuksessa etsittiin vastauksia niihin tutkimuskysymyksiin, miten varhaiskasvattajien tulisi vanhempien kokemusten mukaan käsitellä kuolemaa lasten kanssa sekä miten vanhemmat olisivat toivoneet opettajien kohtaavan ja käsittelevän lasten kanssa sisaruksen kuolemaa. Tähän oleellisesti liittyy pohdintoja siitä, missä vanhemmat olisivat toivoneet enemmän tukea lapsillensa kuoleman kohdatessa perhettä ja millaisia kokemuksia vanhemmilla on opettajan taholta tukea lasta kuoleman kohdatessa lasta.

Tutkimuskysymyksien asettelussa huomioidaan myös tunteiden heijastuminen käsiteltäessä kuolemaa: millaisia tunteita vanhempien kokemusten mukaan opettajilla syntyy kohdatessa lapsi ja perhe kuolemaa käsiteltäessä.

Eräänä tärkeänä kysymyksenä oli myös, tarjottiinko varhaiskasvatuksen tai koulumaailman puolelta ulkopuolista tahoja tai tukea lapselle tai perheelle.

Tärkeää on huomioida tutkimusaihetta suunniteltaessa, onko kyseisestä aiheesta aikaisempaa tutkimusta, onko tutkimukselle tarvetta ja millaisella asetelmalla ja aineistolla aihetta voidaan tutkia. Tutkimuksessa haluttiin tuoda esiin sellaista tietoa, josta olisi hyötyä ja tukea opettajan työhön kohtaamaan lapsia ja heidän perheitään, joita on kohdannut lapsen kuolema. Aikaisemmin on tutkittu laajastikin surua, perheen, kuten äidin ja isän kohtaamista kuoleman ja surun näkökulmasta. Aikaisempia tutkimuksia löytyy niin hoitotieteiden kuin terveystieteiden näkökulmasta. Vastaavaa tutkimusta ei aiemmin ole juurikaan tehty kasvatustieteen saralta.

Kasvatustieteellisestä näkökulmasta opettajan työssä on tärkeää, että kuoleman koskettaessa lasta ja hänen koko perhettä, opettajalla olisi pedagogisia valmiuksia käsitellä aihetta lasten kanssa ikätasonmukaisen kehityksen huomioiden ja näin ollen tukea omalta osaltaan kokemuksen integroitumista osana lapsen kehitystä. Tutkimuksen kannalta voidaankin pohtia, onko opettajilla menetelmiä, ohjeita tai tietopaketteja, miten kohdata ja tukea surevaa lasta ja perhettä heidän kohdatessa lapsen kuolemaa. Kasvatustieteellisesti aihe on tärkeä siksi, että opettajan työssä, jo opiskeluvaiheessa olisi syytä enemmän kiinnittää huomiota itsereflektiivisyyden merkitykseen osana opettajuutta ja ammatillisuutta. Tunnetaitojen eli kokemusten, tunteiden ja ennakkoluulojen heijastuminen ja läpikäyminen on tärkeä osa opettajuutta ja kokonaisvaltaista pedagogista osaamista. Tunteiden tärkeys opetustyössä tulee esiin myös aikaisemmista tutkimuksista. Virtasen tutkimuksessa tunteiden kompetenssi, erityisesti ammatillisen pätevyyden emotionaalinen osa on tärkeä taito opettajuudessa. Opettajan työssä on tärkeä eritellä työtehtäviin liittyviä tunteita. Virtasen tutkimus osoitti varsinkin tunneällyn tärkeyden. (Virtanen, 2013, 208,211.)

Tutkimuskysymyksinä tässä tutkimuksessa olivat

1. Miten varhaiskasvattajien tulisi vanhempien kokemusten mukaan käsitellä kuolemaa lasten kanssa?
2. Millaisia tunteita lapsen kuolema sai aikaan varhaiskasvattajissa?
3. Millaisiin asioihin toivoisit opettajan kiinnittävän huomiota käsiteltäessä kuolemaa lasten kanssa?

Tutkimusongelmaksi tutkimuksessa muodostuikin: Miten varhaiskasvatuksessa käsitellään kuolemaa lasten kanssa vanhempien käsityksen mukaan.

3.2 Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat

Tieteenfilosofisesti on hyvä huomioida omat kokemukset ja niiden vaikutuksen tutkimusaiheen valintaan ja rajaamiseen sekä se, miten ne vaikuttavat tutkimuksen analysointiin ja objektiivisuuteen. (Vainikainen, 8.1.2019.) Tutkijan omat kokemukset ja rooli on syytä huomioida tutkimusta tehtäessä. Tällöin on erityisesti kiinnitettävä huomiota metodologiseen reflektointiin tutkimuksessa. Metodologisen reflektoinnin tehtävänä on lisätä ja tulla tietoiseksi niistä perusolettamuksista tai syvistä sitoumuksista, jotka ohjaavat käytännön tutkimustyötä ja niissä tehtäviä ratkaisuja, ja joista ei olla kovin tietoisia tutkimusta tehtäessä. (Raunio, 1999, 13.) Tutkimuksen suorittaminen teknisesti ei ole riittävä ominaisuus ollakseen hyvä tieteellinen tutkimus. Hyvä tutkimus sisältää reflektoivaa suhdetta tutkimusten metodologisiin perusratkaisuihin. Metodologinen osaaminen sisältää syventävää otetta itseymmärrykseen. Reflektomisella tarkoitetaan tutkijan tietämystä omista tekemisistään ja niiden tarkat perustelut ja niiden mahdollinen muuttaminen. Näiden tutkimusta johdattavien pohdintojen ymmärtäminen on ensisijaisen tärkeää. (Raunio, 1999.13.) Yhtenä teoreettisena viitekehystenä tutkimuksessa on reflektiivisyys. Reflektointia tarvitaan osana tätä tutkimusta kuin opettajan työtä tehdessä. Liika reflektointi tosin voi tuoda haasteita ja esteitä tutkimuksen etenemiseen, ja

voi näin ollen olla liian vaativa ote. Reflektoinnin ohella olisi hyvä huomioida tutkiva ote metodisena lähestymistapana, jotta sitä voitaisiin soveltaa ammatilliseen työskentelyyn. Tutkiva ote ammatilliseen työhön on voi olla valistava, tuottaen uutta ymmärrystä omista ammatillisista lähtökohdista, luoden mahdollisuuden uudistamiseen, ei pakonomaista muutosta. (Raunio, 1999, 399.) Tässä tutkimuksessa oli kyse perustutkimuksesta, esimerkiksi siksi, että tutkimuksen tarkoituksena ei ollut vaikuttaa tutkittaviin.

Tässä tutkimuksessa tutkijan rooli kokemuksineen ei e-lomakkeen myötä tullut esiin. Tässä tutkimusmenetelmä painottui kyselylomakkeeseen, jolloin tutkijan mielipiteet, kokemukset kuin näkemykset rajautuvat tutkimuksen ulkopuolelle, joka on eettisyyden kannalta erityisen tärkeää.

Metodologialla tarkoitetaan myös niitä päämääriä, yleistä luonnetta, tieteellistä käsitteen- ja teorianmuodostusta, tieteellistä päättelyä ja erityistieteiden perusteita. Metodit käsittelevät sitä, miten uutta tutkimustietoa tutkija aikoo hankkia. Metodologia voidaan nähdä myös metodiikkaan liittyvänä tieteenfilosofisena näkökulmana ja laajemmin katsottuna maailmankatsomukseen liittyvinä kysymyksinä. Metodologia käsittelee todellisuutta koskevan tiedon peruslähtökohtaa, tieteellistä tai maailmankatsomusta, kun taas metodit käsittelevät, miten uutta tietoa hankitaan. (emt, 24-27.)

Ihmistieteissä vaatimukset lähtevät ihmisten erityislaadusta, joita he ilmentävät omassa kulttuurissaan omalla toiminnallaan, johon myös tutkija kietoutuu. Tätä ei ole syytä edes erottaa erilleen laadullisessa tutkimuksessa, vaan se yhteys ilmenee jo tutkimusongelmassa (Varto, 2015.)

Käsiteltäessä kuolemaa ja siihen liittyviä teemoja tutkimuksessa, on eräs lähtökohta, että kuolemaan suhtautuminen on hyvin kulttuurisidonnaista. Se, miten ihmiset käsittelevät ja kohtaavat kuolemaa, riippuvat myös heidän uskonnollisista ja kulttuurisista vaikutteista. Tämä näkökulma on hyvä huomioida taustalla myös analysointivaiheessa. Analysointivaiheeseen liittyy selkeä omien mielipiteiden erottaminen ja sen peilaaminen tieteelliseen objektiivisuuteen.

Sosiaalinen tutkimus voi olla niin empiiristä kuin teoreettista. Sosiaalitutkimus on teoreettista analyysiä, joka perustuu aikaisempaan tutkimukseen kuin tutkijan omaan aivotoimintaan. Sosiaalitutkimus voi myös olla empiiristä analyysiä, jolloin pääpaino on mittaustuloksissa ja tekstiaineistoissa.

Sosiaalitutkimuksen tavoitteena onkin luonnontieteistä eroten pyrkimys vapauttamaan ja muuttamaan vallitsevia tietojärjestelmiä. Kiinnostuksen kohde sosiaalitieteissä onkin kielessä ja merkityksissä. (Töttö, 2005, 84.) Tutkimuksen eräänä tavoitteena olikin tuoda niitä uusia näkökulmia, miten kohdata surua, kuolemaa sekä lapsen kuin varhaiskasvattajan omaa suhtautumista ja merkityksiä kuolemaan ja sen käsittelyyn sekä myös sitä, miten nämä käsitykset muuttuvat tämän tutkimuksen myötä.

Metodologisesti puhuttaessa kvalitatiivinen tutkimus voidaan nähdä ontologisesti siten, että me kertoilemme tarinoita elämästä. Kriittisen realismin mukaan me elämme näissä tarinoissa. Epistemologiassa konstruktivismiin mukaan me konstruoinne omia tarinoitamme erilaisien mielenkiintojen mukaan mutta realismiin mukaan luomme tarinoita, elleivät tarinat ole yhdenmukaisia tapahtumien kanssa. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 82.)

Puhuttaessa laadullisesta tutkimuksesta, täytyy pohtia, mitä on teoreettinen ja teorian suhde laadulliseen tutkimukseen. Tällöin keskeisinä ajatuksina on, onko kyseessä teoreettinen vai empiirinen analyysi. Kvalitatiivisen tutkimuksen yksi tärkeistä lähtökohdista on havaintojen teoriapitoisuus. Tällä tarkoitetaan sitä, mikä on yksilön käsitys ilmiöistä ja millaisia merkityksiä tutkittavalle ilmiölle voidaan asettaa. Tärkeä kulmakivi on myös, millaisia menetelmillä tutkimusta kartoitetaan. Tutkimuksen objektiivisuutta on näin ollen vaikea asettaa, koska tutkija asettaa subjektiivisesti tutkimusasetelman siten, kuten hän sen ymmärtää. Tämän takia teoriapitoisuus on laadullisen tutkimuksen lähtökohta. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 22-25.)

Kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimuksen lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen. Laadullisessa tutkimuksessa on hyvä muistaa, että jokaisen elämän suhteet nivoutuvat päällekkäin, eikä niitä voi irrottaa toisistaan. Arvot ovat keskeinen asia laadullisessa tutkimuksessa. Tutkijan tehtävänä on tutkia ilmiötä arvolähtökohdista. Tarkoituksena on löytää tosiasioita tutkittavasta asiasta. Jo olemassa olevat asiat ja niiden todentaminen oikeiksi jää laadullisen tutkimuksen ulkopuolelle. Kvalitatiivisen tutkimuksen piirteisiin kuuluu, että se on kokonaisvaltaista tiedon hankintaa, jossa tieto kerätään todellisissa elämän tilanteissa. Laadullisessa tutkimuksessa tiedonhankkija on yleensä ihminen, jossa analyysi perustuu induktiiviseen analyysiin. Tällöin tarkoituksena on aineiston kokonaisvaltainen tarkastelu ja yksilöllinen tarkastelu. Tutkimuksen

tuloksia laadullisessa tutkimuksessa tarkastellaan ainutlaatuisina vastauksina, jossa aineiston tulkinta muotoutuu tämän mukaan. (Hirsjärvi, Remes, & Sajavaara, 2010, 160-163.)

Fenomenologisessa ajattelunäkökulmassa tutkimuksen lähtökohta on ihmiskäsitys ja se, millainen ihminen on tutkimuksen kohteena. Lisäksi lähtökohtana on tiedonkäsitys. Tällöin puhutaan siitä, millaista inhimillistä tietoa lähdetään tutkimaan ja millaista tämä tieto on luonteeltaan. Fenomenologis-hermeneuttisessa näkökulmassa keskeisimmät tutkittavat ilmiöt ovat kokemus, käsitys ja yhteisöllisyys. Se on kokemuksen tutkimista, mutta koska ihmisen suhde ympäröivään maailmaan on intentionaalinen, jossa kaikki ympäröivät ilmiöt liittyvät yksilöön, on syytä huomioida, että kokemus liittyy kiinteästi merkityksiin. Hermeneuttinen näkökulma liittyy tulkinnan käytettävyyden kautta. Hermeneutiikalla tällöin tarkoitetaan laajasti ymmärtämisen ja tulkinnan teoriaa, jossa tulkinnalle asetetaan lainalaisuuksia, jolloin voitaisiin puhua oikeista tai vääristä päätelmistä. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 39-40.)

Triangulaatiolla tarkoitetaan kolmen eri tavan yhdistämistä tutkimuksessa. Triangulaatiota voidaan käyttää monin eri tavoin. Ei ole olemassakaan tapaa, miten ainoastaan triangulaatiota pitäisi hyödyntää. Triangulaatio voi olla aineisto-, teoria-, menetelmä-, tai tutkijatriangulaatio. Silloin, kun triangulaatio nähdään tutkimusongelman selventämisessä, lisäten tutkimuksen luotettavuutta, on sen käyttö asiaankuuluvaa. (Eskelinen & Karsikas, 2014, 70.) Tässä tutkimuksessani kyselylomake pohjautui e-lomakkeen määrällisiin ja laadullisiin kysymyksiin.

Triangulaatio on suosittu luotettavuuden kriteeri tutkimuksessa. Triangulaatiossa yhdistellään eri metodeja, tutkijoita, tiedonlähteitä tai teorioiden yhdistämistä. Silloin, kun tutkittavaa asiaa tutkitaan sosiaalisesti monesta eri näkökulmasta, tukee triangulaatio päätelmiin pääsemisessä. Laadullisessa tutkimuksessa puhutaan analyysimenetelmien triangulaatiosta, jossa tuloksien oikeellisuus voidaan pyrkiä todistamaan oikeaksi erilaisten tilastollisten testien ja laadullisten analyysien myötä. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 166-167.)

3.3 Aineiston hankinta ja tutkimuksen kulku

Tutkimuspyyntö osallistua tutkimukseen sekä linkki kyselylomakkeeseen lähetettiin suljetun keskustelupalstan Facebookin KÄPY – Lapsikuolemaperheet

ry:n vertaistukiryhmän kautta. Tutkimuksen aineisto kerättiin elektronisella lomakkeella (e-lomake, liite 1).

Eräänä tapana kerätä aineistoa on kysely. Se on yksi survey- tutkimuksen keskeisin menetelmä. Tällöin aineisto kerätään siten että kohdehenkilöt muodostavat oman joukon tai näyttteen jostakin perusryhmästä. Tällöin kysymykset ja haastattelut ovat samat kaikille vastaajille. (Hirsjärvi, Remes, & Sajavaara, 2001, 180-181.) Kyselylomakkeen yhtenä etuna on myös se, että se takaa kaikille vastaajille tasapuolisuuden kaikkien vastaajien kesken. (Holopainen, & Pulkkinen, 2012, 42). Kyselytutkimuksen etu on myös ajansäästö (Hirsjärvi, Remes, & Sajavaara, 2001, 195). Nykyään sähköisesti tehtävät kyselyt ovat yleisiä esimerkiksi Facebookin kautta lähetettynä. Kyselyissä kysymykset ovat sidonnaisia kohderyhmän ja tutkimuksen lähtökohdan ja tarkoituksen mukaan. Kyselyn alkuun on myös hyvä laittaa taustatietokysymyksiä, jotka johdattelevat vanhempia aiheeseen. Tutkimuskysymysten asettelussa on tärkeää, että alkuun vastaajille olisi helpompia kysymyksiä ja kyselyn loppuun haastavampia. (Valli, 2018.) Kyselyn ja haastattelun erottelu ei ole tärkeää, mutta samasta asiasta ei ole kyse. Haastatteluita voidaan tehdä syvähaastatteluna, mutta kyselyjä ei. (Tuomi, & Sarajärvi, 2018, 85.)

Kysely lomakkeena tutkimuksessa toimi e-lomake, johon halukkaat osallistujat saivat käydä vastaamassa Facebookin KÄPY ry:n sivustossa olleen pyynnön kautta. Vastaajille asetettiin tutkimuksen alkuun kysymyksiä, joilla kartoitettiin vastaajien taustatietoja sekä taustatietoja kuolleesta lapsesta. Kyselylomakkeen alussa vanhemmat saivat kertoa omista kokemuksistaan, omia näkemyksiään kuolemasta. Loppukysymyksinä aiheesta oli niitä asioita, miten vanhemmat toivoisivat jatkossa toimittavan tai mitä asioita he pitivät tärkeinä käsiteltäessä kuolemaa. Analyysin ja tuloksien apuna käytettiin myös taulukointia. Tutkimukseen osallistui 20 vanhempaa, joista 14 kuului tutkimuksen kohdejoukkoon, eli niihin, joiden lapsi osallistui varhaiskasvatukseen. Nämä 14 vastausta muodostavat tämän tutkimuksen aineiston.

Tutkimuksen saatekirje (liite 1) julkaistiin 29.10.2019 KÄPY - Lapsikuolemaperheet ry:n Facebook-sivuilla, josta linkin kautta kysely (liite 1) saavutti lapsikuolemaperheiden yhteisön. Kyselyn e-lomakepohjan saatiin terveystieteiden tohtorilta, dosentti ja surututkija Anna Liisa Aholta, jossa oli valmiiksi niin vastanneiden kuin kuolleen lapsen taustamuuttujatietoja käsitteleviä

kysymyksiä. Kyselytutkimuksen kysymykset lisättiin tähän e-lomakepohjaan. Vastausaikaa kyselyyn oli tammikuun 2020 asti. Pyyntöä osallistua tutkimukseen uusittiin KÄPY – Lapsikuolemaperheet ry:n sivuilla kahdesti, jotta tutkimuspyyntö saavutti lapsikuolemaperheet ja vastauksia saataisiin riittävästi.

Saatekirjeessä (Liite 1) kerrottiin, minkä alan opiskelija tutkimuksen tekee ja mikä on tutkimuksen tarkoitus. Saatekirjeessä kerrottiin myös tutkimuksen luotettavuudesta ja vapaaehtoisuudesta kuin luottamuksellisuudesta.

Tutkimusaineiston keruussa e-lomake sisälsi 12 taustamuuttuja kysymystä kuolleen lapsen vanhemmilta ja kahdeksan taustamuuttuja kysymystä kuolleesta lapsesta. Tutkimusaineiston kyselylomakkeen aihealue kohtaaminen ja kuoleman käsittely lapsen kanssa varhaiskasvatuksessa ja kouluyhteisössä sisälsi kuusi avointa kysymystä ja seitsemän Likert-asteikollista väitelausetta. Näissä kartoitettiin vastaajien käsitystä, miten kuolemaa on käsitelty ja miten kuolemaa pitäisi käsitellä varhaiskasvatuksessa sekä miksi kuoleman käsittely on tärkeää. Lisäksi tässä aihealueessa kysyttiin, mitkä tahot ovat tukeneet lasta ja perhettä kuoleman käsittelyssä, miten heidät on kohdattu sekä minkälaista apua he olisivat toivoneet. Lisäksi kysyttiin, vaikuttiko lapsen kuolinsyy ja jos vaikutti, miten se vaikutti siihen, miten lapsen kanssa käsiteltiin kuolemaa varhaiskasvatuksessa. Lisäksi heiltä tiedusteltiin, millaisin menetelmin ja keinoin heitä on tuettu ja kohdattu sisaruksen kuoleman jälkeen.

Opettajan tunteet ja tunnetaidot sekä reflektiivisyys kysymysalue sisälsi kaksi avointa kysymystä koskien, millaisia tunteita sisaruksen kuolema sai aikaan opettajissa sekä millaisiin asioihin he toivoisivat opettajan kiinnittävän huomiota käsiteltäessä kuolemaa lasten kanssa.

Ennen kyselyn lähettämistä, on syytä paneutua aiheeseen, siihen liittyvään teoriaan ja aikaisempiin tutkimuksiin. Näin jää tilaa myös erilaisille tulkinnoille ja eriäville käsityksille aiheesta. Koska kyseessä on sähköinen verkkokysely, tutkija ei pysty vaikuttamaan vastaajien valikoitumiseen, jolloin tutkimus ei ole satunnaisotanta. Sähköisessä tutkimuksessa puhutaan tällöin näytteestä. (Valli, 2018.) Tässä tutkimuksessa voidaan puhua näytteestä jo tutkimukseen osallistuneiden määränkin takia. Tämän jälkeen aloitettiin analyysi.

3.3.1 Taustatietoja osallistujista

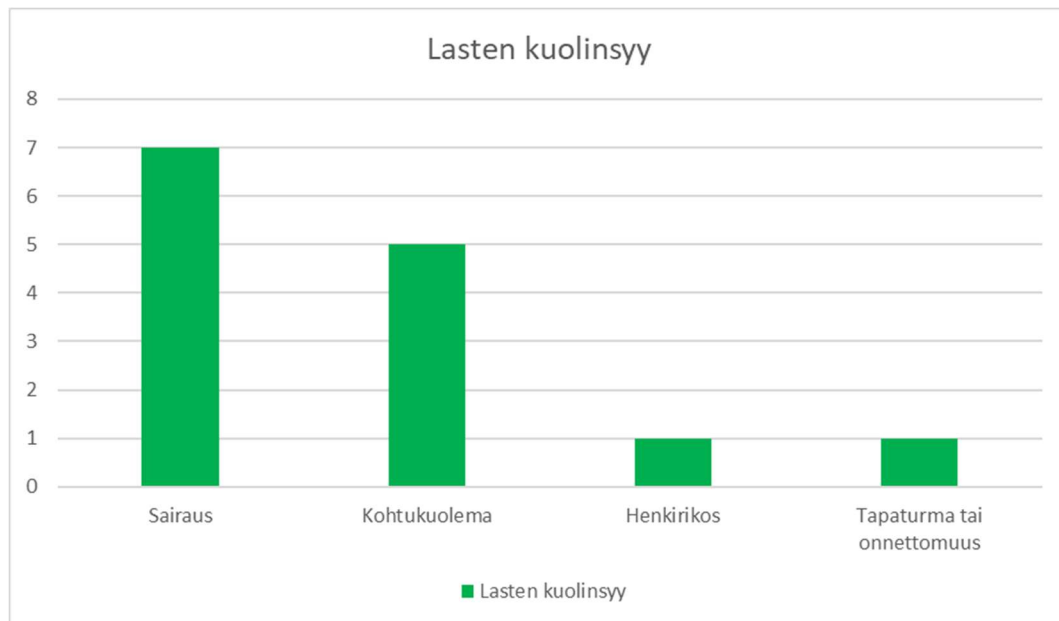
Varhaiskasvatusikäisten vanhempia oli vastanneista 14. Vastaajista naisia oli 13, ja miehiä yksi. He olivat kaikki kuolleen lapsen biologisia vanhempia. Vastaajien ikä jakaantui 30 – 55 - vuoden välille. Kokopäivätyössä kodin ulkopuolella vanhemmista oli 9. Vastaajista kahdeksan koki sen hetkisen terveydentilan erittäin hyvänä tai melko hyvänä. Tämänhetkinen siviilisäädyn mukaan vastaajista 12 eli parisuhteessa. Jokaiselta vastanneelta oli kuollut yksi lapsi, joista poikia oli kahdeksan ja tyttöjä kuusi.

3.3.2 Taustatietoja kuolleesta lapsesta

Vastauksista ilmeni, että seitsemän lasta oli kuollut sairauden takia, kohtukuolemaan oli kuollut viisi lasta sekä henkirikokseen yksi lapsi sekä tapaturman tai onnettomuuden takia yksi lapsi (ks. kuvio 1). Elävänä syntyneistä lapsista alle puolivuotiaina kuolleita oli kolme lasta, 6kk – 3 - vuotiaita lapsia oli kuollut vastanneiden lapsista neljä. Yksi kuolleista lapsista oli iältään 8 – 18 - vuotias sekä yksi lapsi täysi-ikäinen.

Vastanneiden lasten kuolemasta oli aikaa alle kaksi vuotta yhdeksällä vanhemmalla, 2 – 6 - vuotta kuolemasta oli kolmella vanhemmalla. Yli kymmenen vuotta lapsen kuolemasta oli kahdella vanhemmalla.

Vanhemmista 10 oli sitä mieltä, että tuki varhaiskasvatuksesta ja kouluyhteisöltä oli riittävä. Vanhemmista neljä oli sitä mieltä, että tuki ei ollut riittävää. Vastaajista yhdeksälle tarjottiin ulkopuolista apua ja viidelle vastanneista ei tarjottu ulkopuolista apua. Vastanneiden mukaan tuki olisi saanut kestää kauemmin viiden mukaan ja yhdeksän oli sitä mieltä, että tuen ei tarvinnut kestää varhaiskasvatuksen tai kouluyhteisön taholta kauemmin.

Kuvio 1. Kuolleen lapsen kuolinsyy.

3.3.3 Aineiston sisällönanalyysi

Aineistoa voidaan analysoida monin tavoin. Selittävässä analyysissä käytetään tilastollista analyysiä ja päätelmiin pääymistä. Laadullisessa tutkimuksessa käytetään ymmärtävää analyysiä. Tutkimuksessa on tarkoitus valita sellainen analyysimenetelmä, joka parhaiten kuvaa ja tuo vastauksia tutkimusongelmaan ja tutkimustehtävään. (Hirsjärvi, Remes, & Sajavaara, 2010. 223-224.)

Sisällönanalyysiä voidaan käyttää kaikissa laadullisissa perustutkimuksissa. Tutkimukset voivat olla hyvin erilaisia. Useat erilaiset tutkimukset kuuluvat sisällönanalyysiin, jos siinä käsitellään kirjoitettua, kuultua tai nähtyä materiaalia. Laadullisen tutkimuksen analyysi voidaan nähdä niin teoreettislähtöisenä kuin ei-teoriapohjainen analyysi, joihin kuitenkin voidaan melko vapaasti sisällyttää erilaisia teorioita. Analyysiä voidaan suorittaa esimerkiksi teemoittelulla. Siinä keskitytään siihen, mitä mistäkin temasta on sanottu. Tällöin laadullisen aineiston materiaali ryhmitellään erilaisiin aihepiirien alle. Sisällönanalyysissä täytyy selvittää, onko tutkimuksen aineistosta tarkoitus etsiä samanlaisuutta vai erilaisuutta. Laadullinen tutkimus on joko deduktiivinen tai induktiivinen. Tällä tarkoitetaan sitä, että joko tutkimus on induktiivinen (yksittäisestä yleiseen) tai deduktiivinen (yleistä yksittäiseen) Sisällönanalyysi voi

olla myös abduktiivinen päättely, jolloin havaintojen muodostamista johtaa jokin pääajatus. (Tuomi, & Sarajärvi, 2018, 103-107.)

Tässä tutkimuksessa induktiivinen sisällönanalyysi tehtiin teemoittelun avulla. Kyselylomakkeessa kysymykset jaettiin aihealueittain taustatietoihin, taustatietoihin kuolleesta lapsesta, kohtaaminen ja kuoleman käsittely lapsen kanssa varhaiskasvatuksessa ja kouluuyhteisössä sekä opettajan tunteet ja tunnetaidot sekä reflektiivisyys. Tulosten sitaateissa en tule viittaamaan vastaajien taustatietoihin, ettei vastaajia tunnisteta vastauksista. Tämä on eettisesti perusteltua.

Analyysivaiheessa tuloksiin perehtyminen alkoi vastauksia yhä uudelleen lukien, ja etsien niitä merkityksiä, jotka liittyvät kysytyyn kysymykseen. Tämä vaati toistuvaa uudelleen lukua, jotta vastauksista saataisiin keskeinen asia. Tämä auttoi hahmottamaan ja ymmärtämään, mitä vastauksissa haluttiin kertoa. Tämän jälkeen tutkimuksen analyysivaiheessa leikattiin jokaiseen kysymykseen liittyvä asia omaksi yksittäiseksi asiaksi, jonka jälkeen alettiin yhdistelemään samoja teemoja käsitteleviä vastauksia omiin luokkiin. Näin ollen saatiin teemoiteltua ne aiheet, mitkä vanhemmat pitivät tärkeinä ja oleellisina, koskien kyseistä kysymystä.

4 TUTKIMUSTULOKSET

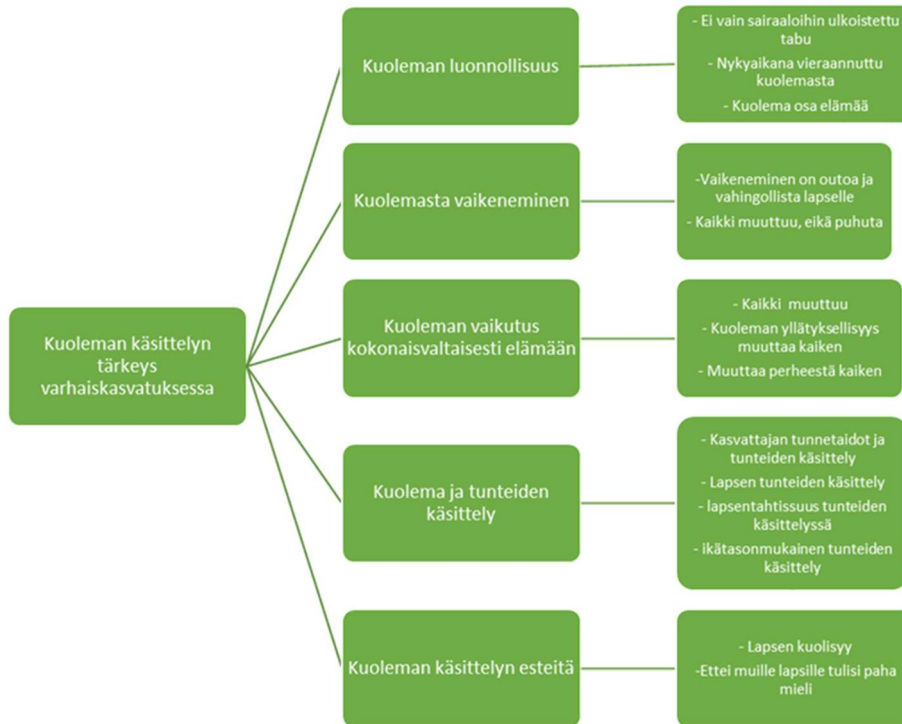
Tutkimustuloksissa on syytä asetella tulokset omiin kategorioihin tutkimuksen kyselyn aihepiirien ja tutkimuskysymysten kautta. Tutkimuskysymyksinä tässä tutkimuksessa olivat:

1. Miten varhaiskasvattajien tulisi vanhempien kokemusten mukaan käsitellä kuolemaa lasten kanssa?
2. Millaisia tunteita lapsen kuolema sai aikaan varhaiskasvattajissa?
3. Millaisiin asioihin toivoisit opettajan kiinnittävän huomiota käsiteltäessä kuolemaa lasten kanssa?

Tutkimuskysymykset mukailevat asetettua tutkimusongelmaa. Jaoin tulokset kahteen osa-alueeseen: Kohtaaminen ja kuoleman käsittely varhaiskasvatuksessa sekä opettajan tunteet ja tunnetaidot sekä opettajan reflektiivisyys. Tutkimuskysymyksiin vastaan näihin aihealueisiin liittyen. Lopuksi kerrotaan tutkimuksen tulosten johtopäätökset ja yhdistetään ne arvioinnin ja pohdinnan kautta teoreettiseen viitekehykseen.

4.1 Kuoleman käsittely varhaiskasvatuksessa vanhempien kokemuksen mukaan

Tässä tarkastelen niitä näkökulmia, jotka liittyivät varhaiskasvatuksen henkilöstön kohtaamiseen ja kuoleman käsittelyyn varhaiskasvatuksessa vanhempien kokemuksen mukaan. Tämän aihealueen alle muodostuikin kaksi tutkimuskysymystä: miten varhaiskasvattajien tulisi vanhempien kokemusten mukaan käsitellä kuolemaa lasten kanssa sekä miten vanhemmat olisivat toivoneet varhaiskasvattajien kohtaavan ja käsittelevän lasten kanssa kuolemaa.

Kuvio 2. Kuoleman käsittelyn tärkeys vanhempien kokemuksen mukaan.

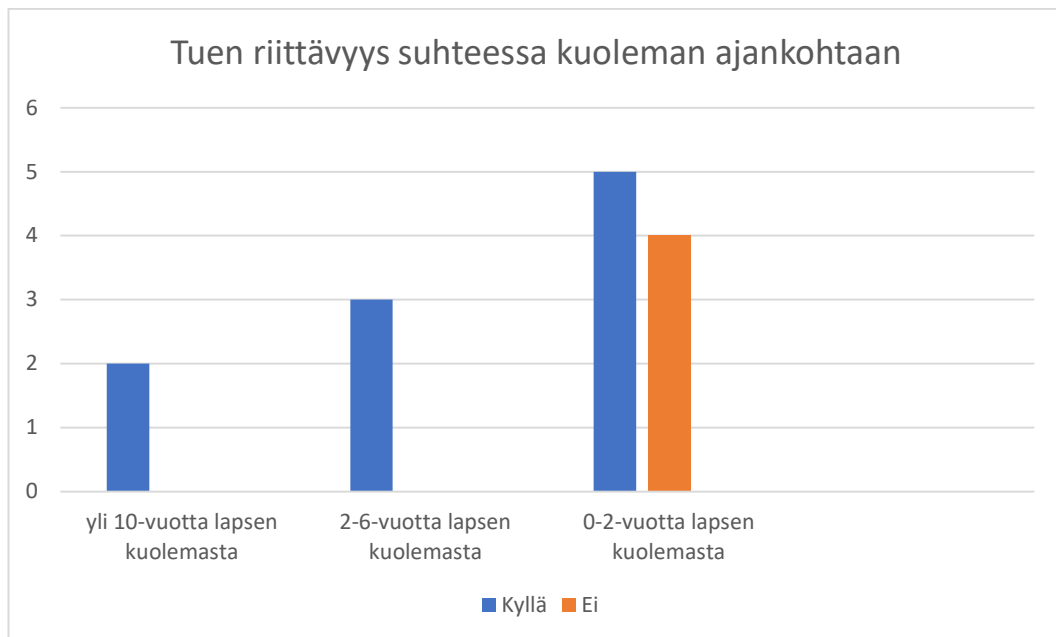
Vanhemmat olivat tuloksien perusteella ymmärtäneet kysymyksen samansuuntaisesti, vastauksien mukailleen toisiaan. Tuloksista tuli esiin eri teemoja. Keskeisin syy, miksi kuoleman käsittely oli vastaajien mukaan tärkeää varhaiskasvatuksessa, oli kuoleman luonnollisuus. Lisäksi vastauksista tuli esiin kuolemasta vaikeneminen, kuoleman vaikutus kokonaisvaltaisesti elämään, kuoleman ja tunteiden käsittely sekä kuoleman käsittelyn esteitä. Havainnollistan tässä tulososiossa kuviolla tuloksista esiin tulleet vanhempien kokemusten mukaan kuoleman käsittelyn tärkeimmät osa-alueet (kuvio2).

Alkuun kartoitin, onko kuolemaa käsitelty heidän mielestä varhaiskasvatuksessa sekä vastaajien omaa suhdetta kuoleman käsittelyyn. Taulukosta 1 selviää, että vastaajista yksi oli sitä mieltä, että kuolemaa ei olla käsitelty lainkaan. Kolmen vanhemman mukaan kuolemaa oli käsitelty erittäin vähän. Vanhemmista kolme oli sitä mieltä, että kuolemaa oli käsitelty kohtalaisesti. Kahden vanhemman mukaan kuolemaa käsiteltiin varhaiskasvatuksessa paljon. Vanhemmista kukaan ei ollut sitä mieltä, että kuolemaa olisi käsitelty erittäin paljon. Myöskään yksikään vanhemmista ei ollut kieltänyt kuoleman käsittelyä. Kuoleman käsittelyssä korostui näkemys, että

kuolemaa on käsitelty varhaiskasvatuksessa vähän. Kuvio 3 osoittaa, että sillä ei ollut merkitystä, kuinka kauan tapahtumasta oli kulunut aikaa. He, joiden lasten kuolemasta oli kulunut aikaa yli 2v, olivat tyytyväisiä avun riittävyyteen. Mutta sen sijaan, viidellä heistä, joiden lasten kuolemasta oli aikaa vähemmän kuin kaksi vuotta, kokivat tuen määrän riittäväksi ja neljä taas ei kokenut riittäväksi.

Taulukko 1. Kuoleman käsittely varhaiskasvatuksessa.

Kuoleman käsittelyä kuvaava määrä	Mainintojen määrä
Ei yhtään	1
Erittäin vähän	3
Vähän	5
Kohtalaisesti	3
Paljon	2
Erittäin paljon	0

Kuvio 3. Kuoleman käsittelyn riittävyys suhteessa kuoleman ajankohtaan.

Taulukko 2. Kuoleman käsittelyn tärkeys suhteessa lapsen kuoleman ajankohtaan.

Kuolemasta aikaa (vuotta) **Kuoleman käsittelyn tärkeys**

	Ei yhtään	Erittäin vähän	Vähän	Kohtalaisesti	Paljon	Erittäin paljon
0-2-vuotta				4	3	2
2-6-vuotta				2		1
yli 10 vuotta					2	

Taulukosta (taulukko2) selviää, että ne, joiden lasten kuolemasta oli yli 10 vuotta, kokivat, että kuolemaa pitäisi käsitellä paljon. Ne, joiden lasten kuolemasta oli alle kaksi vuotta, koki kuoleman käsittelyn kohtalaisen tärkeäksi tai asteikolla paljon sekä erittäin tärkeäksi. Aikaa kuolleen sisaruksen kuolemasta oli 9 alle kaksi vuotta sekä kolmella aikaa sisaruksen kuolemasta oli 2-6v, sekä kahdella sisaruksen kuolemasta oli aikaa yli kymmenen vuotta. Siksi onkin syytä huomioida taulukossa 2 sekä kuviossa 3 asetetut ajalliset ajankohdat vertailussa.

Taulukko 3. Kuoleman käsittelyn tärkeys varhaiskasvatuksessa vanhempien mielestä.

Kuoleman käsittelyn tärkeys	Mainintojen määrä
Ei yhtään	0
Erittäin vähän	0
Vähän	0
Kohtalaisesti	6
Paljon	5
Erittäin paljon	3

Tässä aihealueessa halusin myös kartoittaa vastaajien omaa suhdetta kuolemaan ja kuoleman käsittelyyn. Vanhemmat joutuivat pohtimaan omaa kuoleman suhdetta, suhteessa oman lapsen kanssa käytäviin keskusteluihin sisaruksen kuoleman käsittelyssä. Vastaajien mukaan kuolemaa pitäisi käsitellä vähintään kohtalaisesti. Kuten taulukko 3 osoittaa, kolme oli sitä mieltä, että

kuolemaa pitäisi käsitellä varhaiskasvatuksessa erittäin paljon ja viisi sitä mieltä, että kuolemaa pitäisi käsitellä paljon. Toisaalta vanhempien kokemus siitä, vaikuttiko kuolinsyy siihen, miten kuolemaa käsiteltiin varhaiskasvatuksessa, vaikutti (taulukko 4) kuuden mukaan kohtalaisesti. Kolmen mukaan taas tämä ei vaikuttanut. Kahden vastanneen mukaan tämä vaikutti paljon käsittelyyn varhaiskasvatuksessa.

Taulukko 4. Vanhempien kokemus siitä, vaikuttiko lapsen kuolinsyy siihen, miten kuolemaa käsiteltiin ja huomioitiin varhaiskasvatuksessa.

Kuolinsyy vaikutus käsittelyyn	Mainintojen määrä
Ei yhtään	3
Erittäin vähän	2
Vähän	1
Kohtalaisesti	6
Paljon	2
Erittäin paljon	0

4.1.1 Kuoleman luonnollisuus

Suurin osa vastaajista näki kuoleman käsittelyn tärkeäksi siksi, että se on luonnollinen osa elämää (kuvio 2). Kuoleman käsittelyn tärkeys avointen kysymysten perusteella mukaili suurimmaksi osaksi kuoleman näkemistä luonnollisena asiana. Kuoleman luonnollisuudella perusteltiin myös sitä, miksi sitä on hyvä käsitellä varhaiskasvatuksessa. Kuoleman luonnollisuutta perusteltiin myös ihmisten vieraantumiselta kuolemasta. Vastauksessa myös verrattiin menneeseen aikaan suhteessa nykyaikaan käsiteltäessä kuolemaa.

Nykyaikana ollaan ehkä hiukan vieraannuttu kuolemasta, sen käsittely pitäisi olla edes hiukan arkipäiväisempää.

Vanhemmat muistuttivat, että kuolema koskettaa joku päivä myös lasta, ollen hänelle jo läsnä joka päivä sisaruksen kuoleman kautta. Vastauksista ilmeni myös, että kuolema pitää näkyä arkipäiväisemmin sekä muuallakin kuin sairaalassa. Kuoleman luonnollisuus vanhempien mukaan niin yleisellä tasolla kuin koskien lapsen kuolemaa ei saisi olla yhteiskunnassa tabu. Eräs vanhempi totesikin näin:

Koska se on jokaisen edessä joskus. Kuolema ei saa olla sairaaloihin ulkoistettu tabu vaan luonnollinen osa elämää.

Toisaalta vastauksista ilmeni myös, että kuoleman luonnollisuuden perustelu ajankohtaisena asiana. Kuolema on näin ollen ajankohtainen niin itselle kuin lapselle. Kuoleman käsittely nähtiin tärkeänä myös siksi, että koska se on luonnollinen osa elämää, on se myös luonnollinen keskustelun aihe.

Koen tärkeäksi koska se on meillä kaikilla jossain vaiheessa ajankohtaista.

4.1.2 Kuolemasta vaikeneminen

Vanhemmat kertoivat, että vaikenemalla lisätään kuolemaan liittyvää tabua. Tuloksista ilmeni, että varsinkin lapsen kuolema on vaikea aihe puhua. Tuloksien perusteella kuitenkin haluavat muistuttaa, että kuolemasta vaikeneminen olisi kuolleen lapsen sisarukselle outoa ja vahingollista. Vastauksista löytyy päällekkäisyyttä tuloksien kanssa siten, että kuoleman käsittely nähdään tärkeäksi, koska kaikki muuttuu, kuin myös sen takia, että siitä vaikeneminenkin outoa ja vahingollista.

Vaikeneminen niin suuren asian kanssa olisi varmasti lapselle outoa ja vahingollista - kaikki on muuttunut mutta siitä ei puhuttaisi mitään.

Tuloksista kävi ilmi myös lapsen vaikeneminen käsiteltäessä kuolemaa. Tällöin lapsi kätkee oman surunsa, ettei pahoittaisi vanhempien mieltä ja näin ollen suojelisi vanhempiaan.

Kotona lapsi yrittää suojella vanhempiaan ja peittää surunsa että pahoittaisi näiden mieltä lisää.

4.1.3 Kuoleman vaikutus kokonaisvaltaisesti elämiseen

Vanhempien mukaan sisaruksen kuolema muuttaa elämästä kaiken. He erittelivät sen siten, että kaikki elämässä muuttuu, kuten myös perheestä.

Silloin kun kuolema tapahtuu yllättäen, se muuttaa elämästä ja perheestä kaiken.

Myös vaikenemisen kautta perusteltiin sitä, miten kaikki elämässä muuttuu, myös ihmissuhteet.

Vaikeneminen niin suuren asian kanssa olisi varmasti lapselle outoa ja vahingollista - kaikki on muuttunut mutta siitä ei puhuttaisi mitään.

4.1.4 Kuolema ja tunteiden käsittely

Vanhempien mukaan tunteiden käsittelyä varhaiskasvatuksessa lasten kanssa pidettiin tärkeänä. Kuten kuviosta kolme (kuvio 2) näkee, vastaajien mukaan kuoleman käsittely oli tärkeää, jotta lapsi osaisi käsitellä surua ja kuolemaa sekä kuolemanpelkoa. Vanhemmat toivoivat tämän auttavan siihen, ettei lapset pelkäisi kuolemaa. Vastauksissa tuli esiin lasten erilaisten tunteiden tunnistaminen, käsittely ja niiden kanssa elämisen tärkeys.

Kuolema on valitettava osa elämää ja lapsen täytyy oppia käsittelemään surua ja kuolemaa eikä pelätä sitä.

Myös tärkeänä asiana huomioitiin se, että lapsella on oltava lupa käsitellä tunteita varhaiskasvatuksessa. Vanhempien mukaan kuoleman käsittelyn tärkeys on syytä huomioida varhaiskasvatuksessa siksi, että kuolema on lapsen mielessä kuitenkin koko ajan.

Vastauksien mukaan myös varhaiskasvatusympäristöllä oli tärkeä rooli käsiteltäessä kuolemaa. Tunteiden käsittelyä pidettiin tärkeänä varhaiskasvatuksessa siksi, että se on lapselle tuttu ja turvallinen ympäristö. Tällöin lapsella on ympärillä tuttuja kasvattajia, joiden kanssa käsitellä sisaruksen kuolemaa. Kuoleman käsittely vastaajien mukaan auttaisi lasta ymmärtämään, mitä on tapahtunut ja sitä, mistä kuolemassa on kyse. Kasvattajien tuttuus ja turvallisuus ovat tärkeitä asioita käsiteltäessä kuolemaa lasten kanssa.

Kasvattajan rooli ollen apuna lapselle tunteiden käsittelyssä tuli siis vastauksissa esiin.

Asia on kuitenkin koko ajan lapsen mielessä, niin olisi hyvä että lapsi saisi asiaa käydä läpi myös hoidossa tuttuun turvallisten aikuisten kanssa. Ja tärkeää on myös että asiaa käsitellään lapsentahtisesti eli silloin kun lapsella on tarve asiasta puhua. Lapsella voi tunteet myllertää ja että hän saisi myös hoidossa käsitellä asiaa voisi auttaa lasta eri tunteiden käsittelyssä.

Lapsen kokonaisvaltaista hyvinvointia on seurattava. Hänelle on annettava mahdollisuus käsitellä tunteita. Aikuisen pitää olla herkempiä kuuntelemaan lasta.

Vastauksista ilmeni myös, miten tärkeää lapsentahtisuus on kuoleman käsittelyssä. Kuoleman käsittelyssä vanhempien mukaan on tärkeää huomioida, milloin lapsi haluaa käsitellä tunteita. Eräs vanhempi kertoikin:

Mielestäni asioita pitää käsitellä, mutta ottaa jollain tavalla myös huomioon se, ettei asioita ole pakko käsitellä, jos lapsi ei osaa tai halua asiaa käsitellä. Kysyä, vaikka että haluaako asiaa käsiteltävän eli haluaako puhua asiasta vai ei?

Tunteiden käsittelyn kannalta vastauksista ilmeni myös muiden lasten ja heidän tunteiden huomioiminen suhteessa kuoleman käsittelyyn. Toisaalta kuoleman käsittely myös auttaa ymmärtämään lasten käytöstä. Lapsen kuolemaan liittyvät leikit voivat muissa lapsissa saada aikaan hämmennystä ja pelkoa. Kun asioista puhutaan, niin tiedetään, miksi mikä lapsen käyttäytymisen takana on.

Lapseni saattaa leikkiä leikkejä, joissa joku on kuollut tai arkussa ja se todennäköisesti hämmentää tai pelottaa muita lapsia ja siksi asiaa kannattaisi käsitellä.

4.1.5 Kuoleman käsittelyn esteitä

Kuolemaa ei aina varhaiskasvatuksessa käsitelty lainkaan tai sitä käsiteltiin vähän. Eräänä syynä oli se, että kuolemasta puhuminen toisi pahan mielen muille lapsille.

Osa varhaiskasvatuksen lasten hoitajista kielsivät lastani puhumasta kuolleesta siskostaan ettei muille lapsille tulisi paha mieli. Minusta tämä on kohtuuton pyyntö.

Vastanneet olisivatkin toivoneet luonnollista suhtautumista eikä vaikenemista. Vastauksista tuli esiin, että asiasta olisi keskusteltu edes lyhyesti ja kannustettu lasta puhumaan.

Toivoisin että lapseni kanssa asiasta olisi keskusteltu edes lyhyesti ja kannustettu lasta puhumaan

Vastauksista ilmeni, että osalla kuolinsyy tuotti vaikeuksia käsitellä kuolemaa. Esimerkiksi henkirikos tai kohtukuolema oli aiheena niin vaikea, että sitä ei haluttu käsitellä.

Uskon, että kohtukuoleman kohdalla menetystä ei pidetä niin isona, koska kuollut "ei ollut olemassa."

Koska kyseessä on henkirikos on opettajien vaikea ottaa asiaa puheeksi lapsen kanssa

4.2 Vanhempien kokemuksia lapsen kohtaamisesta sisaruksen kuoleman jälkeen

Tässä kysymysalueessa käsiteltiin, keneltä lapset ja perheet ovat saaneet tukea, ja miten heidät kohdattiin. Tutkimuksessa jaotellaan vastaukset siten, keneltä apu lapsille ja perheille tuli ja miten heidät kohdattiin. Lisäksi tässä luvussa kerrotaan, keneltä apua olisi toivottu ja millaista kohtaamista ja tukea perheet toivoivat.

4.2.1 Tukea tarjoavat tahot

Avun piiri jakaantui varhaiskasvatuksen henkilöstön, psykiatrisen erikoissairaanhoidon, sosiaalitoimen kesken. Vastauksista ilmeni myös, että vanhemmat olivat saaneet tukea neuvolapsykologin kautta. Erään vanhemman mukaan tukea ei saatu keneltäkään pyytämättä. Tukea tarjottiin varhaiskasvatuksen henkilöstöltä, kuten varhaiskasvatuksen johtajalta, varhaiskasvatuksen erityisopettajalta, varhaiskasvatuksen opettajalta ja varhaiskasvatuksen hoitajalta. Muita auttavia tahoja oli neuvolapsykologi, ohjaaja sekä sosiaalitoimi.

4.2.2 Menetelmät kohdata lapsi ja perhe

Tuloksien mukaan lapsia ja perheitä tuettiin monin eri keinoin. Vanhemmat kertoivat, että varhaiskasvatuksen työntekijät keskustelivat, kuuntelivat aina heitä tarpeen mukaan. Vanhemmat kertoivat, että lasten kanssa juteltiin heidän tunteistaan, huomioitiin lasten herkkyyks, kysyttiin heidän vointiaan ja myötäelettiin lasten surussa kuuntelemalla ja tukemalla sekä antamalla luvan puhua. Lasten ja perheiden tarpeet otettiin tuloksien mukaan huomioon. Heille annettiin aikaa, heitä ymmärtäen ja tukien. Myös fyysinen läsnäolo ja halaus tuli vastauksista esiin, perheen tarpeet huomioiden.

Neurolapsykologi. Lapseni sai häneltä apua minun pyynnöstäni ja apu oli oikeastaan enemmän minulle. Varhaiskasvatuksessa poikani on kohdattu kuten ennenkin. Minut on myös kohdattu pääsääntöisesti kuten ennenkin. Saimme varhaiskasvatuksesta kortin jolla he muistivat perheemme menetystä. Se oli mielestäni erinomainen tapa. Lisäksi yksi lapseni hoitajista uskalsi kysyä vointiani ja perheemme jaksamista useammin kuin heti kuoleman jälkeen.

En osaa sanoa, todennäköisesti lastani on kohdeltu ihan kuten ennenkin, ehkä lastentarhanopettajan toimesta seurattu aluksi käytöstä tarkemmin. 3-vuotias tosiaan tuskin on päiväkodissa mitenkään ilmaissut surua tai ottanut asiaa puheeksi.

Huomioimalla herkkyyks ja erityistarpeet.

Meille on annettu tilaa olla rauhassa, ja keskusteltu asiasta vasta jos koemme itse lapsen kanssa että on ollut tarvetta puhua.

Vanhemmat kertoivat, että lapsi ja perhe kohdattiin, kuten ennenkin tai tukea ei tullut lainkaan. Myös tärkeäksi menetelmäksi tuli esiin vastauksista kirjallisuuden tarjoaminen aiheesta kuin kortilla muistaminen.

Opettajan kanssa keskustelemalla. Kirjallisuutta saatu avuksi.

4.2.3 Toiveet kuoleman kohtaamiselle eri tahoilla

Vanhempien mukaan varhaiskasvatusikäisten lasten vanhemmat toivoivat enemmän tukea neuvolan taholta.

Me (tai siis minä äitinä, varmasti lapsikin jos olisi hiukan vanhempi) olisin toivonut apua ihan meidän oman neuvolan kautta. Meidät on kohdattu

kuitenkin todella kivasti varhaiskasvatuksen osalta, en koe että heidän olisi pitänyt tehdä enempää.

Toisaalta esiin nostettiin se, miten tärkeä on kuulla, jos lapsi itse puhuu kuolleesta sisaruksesta.

Menehtyneen lapsen jälkeen syntynyt tyttö nyt päiväkodissa ja hoitajat kertovat jos tyttö on puhunut siskostaan. Hyvin tärkeä asia.

Toiveena oli myös, että sisaruksen kuolema käytäisiin jollakin tasolla läpi. Näin ollen kuolema tulisi enemmän todeksi ja näkyväksi.

Päiväkodissa ei tietääkseni asiaa käsitelty, kotona luonnollisesti me vanhemmat yritimme oman surun keskellä puhua. Olisi varmasti ollut hyvä edes jollain tasolla käydä tapahtunut läpi muidenkin lasten kanssa, parempi ainakin kuin se että ollaan kuin mitään ei olisi tapahtunut.

4.3 Opettajan tunteet kuolemaa käsiteltäessä

Tässä aihealueessa vastaan tutkimuskysymykseen, jossa kysyttiin, millaisia tunteita lapsen kuolema sai aikaan varhaiskasvattajissa sekä millaisiin asioihin toivoisit opettajan kiinnittävän huomiota käsiteltäessä kuolemaa lasten kanssa.

4.3.1 Millaisia tunteita kuolema sai aikaan varhaiskasvattajissa?

Vastaajien mukaan tieto lapsen kuolemasta herätti monenlaisia tunteita: surua, pelkoa, itkua, järkytystä, kauhistelua, myötätuntoa, epätietoisuutta sekä sen olleen shokki. Vastauksen mukaan pelon taustalla saattoi olla se, että ei tiedetty, mitä puhua lapselle tai perheelle. Vastauksista ilmeni, että kuolema sai aikaan pelon käsitellä aihetta.

Kaikki olivat lähinnä järkyttyneitä, kun terve 1,5-vuotias lapsi kuoli täysin yllättäen.

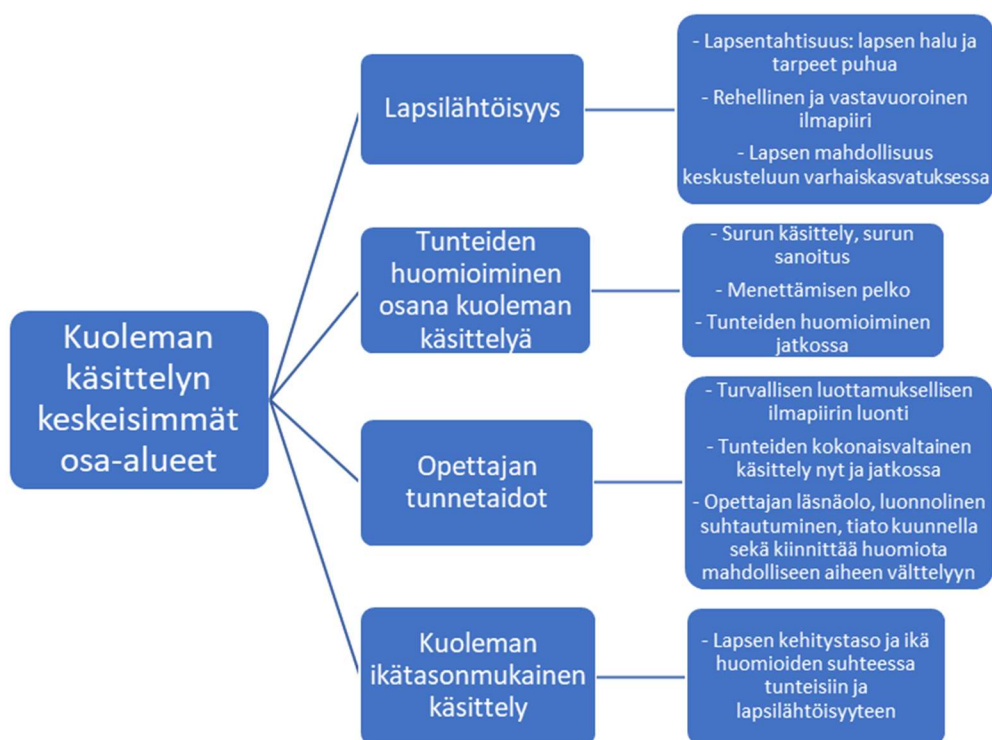
Eräs vanhempi kertoi, että sisaruksen kuolema ei olisi saanut näkyä lasten keskuudessa.

Lasten keskuudessa se ei olisi saanut kuulua eikä näkyä. Ehkä pelko ja epätietoisuus, mitä sanoa/ puhua.

Järkyttyneitä, paljon tunteita.

4.4 Kuoleman käsittelyn keskeisimmät osa-alueet varhaiskasvatuksessa vanhempien kokemuksen mukaan

Vastauksien mukaan voidaan eritellä neljä eri osa-aluetta (kuvio 4), mihin vastaajien kyselyn kysymyksen mukaan opettajien pitäisi kiinnittää huomiota käsiteltäessä kuolemaa lasten kanssa. Nämä olivat lapsilähtöisyys käsiteltäessä kuolemaa, ikätasonmukainen kehitys, tunteiden huomioiminen sekä opettajan tunnetaidot. Lisäksi vastauksista ilmeni, että on tärkeää puhua kuoleman luonnollisuudesta sekä tärkeydestä kuoleman pysyvyydestä puhumiseen. Toisaalta käsittelyn tärkeyttä perusteltiin sillä, että se oli tärkeää lapsen hyvinvoinnin kannalta.

Kuvio 4. Kuoleman käsittelyn keskeisimmät osa-alueet vanhempien kokemuksen mukaan.

4.4.1 Lapsilähtöisyys käsiteltäessä kuolemaa

Vastauksista, kuten kuvio neljä (kuvio 4) havainnollistaa, että lapsentahtisuus oli tärkeää, käsiteltäessä kuolemaa. Erään vastauksen mukaan kuolemaa pitää käsitellä lapsen ehdoilla.

Pitäisi antaa mahdollisuus keskustella kuolemasta, mutta ei pakottaa keskustelemaan. Lapsen ehdoilla siis.

Myös tärkeänä nähtiin, että kuolemaa käsiteltiin silloin, kun lapsella on tarve puhua tai lapsi saa luvan puhua, kun siltä tuntuu. Lapsilähtöisyyteen liittyi myös se, että lapsilla piti olla mahdollisuus keskustella kuolemasta varhaiskasvatuksessa.

Aina mahdollisuus lapsella käsitellä asiaa kun lapsella on siihen tarve.

Kuolemasta puhumista pidettiin tärkeänä asiana. Tärkeäksi nähtiin ilmapiiri, jossa lapsi uskaltaa puhua kuolleesta sisaruksesta. Kuolemasta toivottiin puhuttavan lasten kanssa oikeilla nimillä. Tärkeää oli myös vastavuoroinen keskustelu: rauhallisuuteen ja rehellisyyteen keskustelussa huomiota kiinnittäen.

Eräänä keskeisenä näkökulmana vastauksissa ilmeni lapsen halu ja ehdot käsitellä sisaruksen kuolemaa. Lapselle toivottiin mahdollisuutta keskustella kuolemasta. Vastauksista ilmeni, että lapsen tarpeet puhua ja käsitellä olivat syytä huomioida.

Lapsen haluun puhua kuolemasta ja sen pysyvyydestä.

4.4.2 Tunteiden huomioiminen osana kuoleman käsittelyä

Tärkeänä lähtökohtana vastauksista kävi ilmi erilaisten tunteiden käsittely. Vastanneiden mukaan surun käsittely ja sen sanoitus on tärkeää. Vastanneiden mukaan surun ikätasonmukainen käsittely on tärkeää. Myös menettämisen pelkoa olisi syytä käsitellä ja huomioida tunteet myös jatkossa.

4.4.3 Opettajan tunnetaidot

Vastausten mukaan opettajan omat tunnetaidot ovat tärkeä osa-alue, johon pitäisi kiinnittää huomiota. Tärkeää olisi ensinnäkin luoda se ilmapiiri, missä lapsi uskaltaa puhua kuolleesta sisaruksesta. Tunteiden käsittely eri tavoin ja kyky seurata lapsen reaktioita ovat tärkeitä vastanneiden takia myös siksi, että, opettaja on läsnä lapsen kanssa. Lisäksi opettajan pitäisi kuunnella, mitä lapsella on asiaa.

Varmaankin siihen, että kuuntelevat melko herkällä korvalla onko lapsella ylipäättään tarvetta puhua asiasta.

Välttelyyn olisi myös opettajan hyvä kiinnittää huomiota toiminnassaan. Erääksi tärkeäksi aiheeksi vastauksissa otettiin näkökulma, jossa kuolemasta puhutaan varhaiskasvattajien parissa oikeilla nimillä, kuoleman pysyvyydestä ja luonnollisuuden huomioiden.

Siihen, että se on luonnollista eikä sitä tarvitse peitellä. Surulle sanoja lapsen ikä huomioiden. Välttelyn havaitsee pienetkin. Toivottavasti sitä ei tarvitse kokea kenenkään.

Erääksi kasvattajan tärkeäksi asiaksi oli seurata lapsen kokonaisvaltaista olemista varhaiskasvatuksessa. Tätä perusteltiin sillä, että lapsen koko hyvinvointiin olisi syytä kiinnittää huomiota käsiteltäessä kuolemaa lasten kanssa. Kasvattajien rooli on tärkeä kasvatuskumppanuudessa vanhempien kanssa varsinkin silloin, kun vanhemmilla on oma suru lapsen kuolemasta. Tunnetietokentelyn toivottiin jatkuvan myös myöhemmässä vaiheessa.

Lapsen tunteisiin myös myöhemmin. Ja lapsen hyvinvointiin, kun vanhemmat ei surussa pysty häneen huomiota kohdistamaan entisellä tavalla.

4.4.4 Kuoleman ikätasonmukainen käsittely

Tuloksien yksi osa-alue oli kuoleman ikätasonmukainen käsittely. Vastaajien mukaan tämä oli syytä huomioida kuolema käsiteltäessä siten, että lapsi saa purkaa ikätasonmukaisesti surua sekä puhua kuolemaan liittyvistä asioista ikätasonmukaisesti.

Ikätasoon ja sen mukaiseen käsittelyyn.

Ikätasonmukaisen kehityksen huomioiminen näin ollen yhdistettiin tunteiden käsittelyyn. Tähän liittyi myös päällekkäisyyttä lapsentahtisuuden ja lapsilähtöisyyden kanssa.

Varmaankin siihen, että kuuntelevat melko herkällä korvalla onko lapsella ylipäättään tarvetta puhua asiasta. Ja jos on, niin asian käsittely tietenkin lapsen kehitystasolle sopivaa.

4.5 Tuloksista tehdyt johtopäätökset

Tutkimuksen tavoitteena oli löytää vastauksia, miten varhaiskasvattajat käsittelevät kuolemaa lasten kanssa vanhempien kokemuksen mukaan. Tutkimuskysymyksiä perusteella tulokset jakaantuivat kuoleman käsittelyyn varhaiskasvatuksessa, lapsen kohtaamiseen varhaiskasvatuksessa sekä kuoleman käsittelyn keskeisimpiin osa-alueisiin varhaiskasvatuksessa. Tähän liittyi keskeisenä tutkimuskysymyksenä se, millaisia tunteita lapsen kuolema sai aikaan varhaiskasvattajissa. Tutkimuskysymysten ympärillä oli tarkentavia kysymyksiä, joilla haettiin tarkennusta asetettuihin tutkimuskysymyksiin.

Eräs tutkimuskysymys tutkimuksessa oli, miten varhaiskasvatuksessa tulisi vanhempien kokemuksen mukaan käsitellä kuolemaa lasten kanssa. Ensin tutkimuksessa haluttiin kartoittaa vanhempien näkemystä siitä, onko kuoleman käsittely tärkeää ja pitäisikö sitä käsitellä varhaiskasvatuksessa. Vanhempien mielestä kuoleman käsittely on tärkeää sekä sitä pitäisi vanhempien mukaan käsitellä varhaiskasvatuksessa. Tätä perusteltiin sillä, että kuoleman käsittelyssä tärkeä keskeinen asia oli kuoleman luonnollisuuden hyväksyminen osana elämää. Lisäksi vanhemmat toivoivat, että kuolemasta ei vaiettaisi. Kuolema ei vanhempien mukaan saisi olla tabu, koska se muuttaa koko elämän ja vaikuttaa erityisesti lapsen elämään joka hetki nyt ja tulevaisuudessa. Kuolemaa pitäisi vanhempien mukaan käsitellä varhaiskasvatuksessa lasten tunteet huomioiden. Tärkeää oli myös huomioida lapsentahtisuus ja lapsen ikätaso. Kuoleman käsittely nähtiin tärkeäksi varhaiskasvatuksessa siksi, että se oli lapselle tuttu ja turvallinen ympäristö, jossa on tutut ja turvalliset kasvattajat. Kuoleman käsittely nähtiin tärkeäksi myös kasvattajan roolista siten, että kasvattajalla pitäisi olla

taitoja kohdata, seurata ja käsitellä lapsen kanssa kuolemaa. Selkeää eroavaisuutta tuloksista ei saatu esiin, oliko lapsen kuoleman ajankululla merkitystä avun riittävyyteen kuin kuoleman käsittelyn tärkeyteen. Mitä vähemmän aikaa lapsen kuolemasta oli, sitä tärkeämmäksi kuitenkin vastauksista ilmeni tuen tärkeys ja riittävä apu. Lapsen kuolinsyy nähtiin osalle vastaajista esteenä kuoleman käsittelyyn varhaiskasvatuksessa. Erityisesti kohtukuolema sekä henkirikos nähtiin vaikeana asiana lähestyä vastaajien mukaan.

Kohtaamisessa tärkeänä pidettiin, että tukea tarjoavat tahot kuuntelevat, juttelevat ja myötäelävät lasten ja perheiden kanssa. Vastanneet olivat saaneet apua varhaiskasvatuksen hoitajalta, opettajalta, johtajalta ja varhaiskasvatuksen erityisopettajalta. Lisäksi auttavia tahoja oli psykiatrinen erikoissairaanhoido, sosiaalitoimi sekä vanhemmille neuvolapsykologi. Lisäksi eräs vanhempi sanoi, ettei apua tarjonnut kukaan. Tärkeänä vanhemmat pitivät, että heille annettiin aikaa, otettiin lasten ja perheiden tarpeet huomioon, halattiin tai kerrottiin vanhemmille, jos lapsi oli varhaiskasvatuksessa puhunut kuolleesta sisaruksesta. Tärkeänä konkreettisena menetelmänä pidettiin kirjallisuuden tarjoamista avuksi tunteiden käsittelyssä. Lisäksi vastanneet toivoivat enemmän apua neuvolasta.

Tutkimuksen tarkoituksena oli vastata tutkimuskysymyksiin, millaisia tunteita lapsen kuolema sai aikaan sekä millaisiin asioihin vanhemmat toivoivat opettajien kiinnittävän huomiota käsiteltäessä kuolemaa lasten kanssa.

Tietoa lapsen kuolemasta sai aikaan surua, pelkoa, itkua, järkytystä, kauhistelua, myötätuntoa, epätietoisuutta sekä sai vastaajien mukaan aikaan shokin.

Opettajan toivottiin kiinnittävän huomiota kuoleman käsittelyssä huomiota ikätasonmukaiseen käsittelyyn, lapsilähtöisyyteen ja lapsentahtisuuteen, tunteiden huomioimiseen ja tunteiden käsittelyyn, kuoleman käsittelyyn kuin ilmapiiriin ja opettajan omaan läsnäoloon ja taitoihin käsitellä kuolemaa lasten kanssa.

Kuoleman käsittely osana tunteiden käsittelyä on tärkeää jokaisessa ikävaiheessa. Tässä tutkimuksessa tuotiin esiin kuoleman käsittelyn tärkeys lapsen hyvinvoinnin kannalta. Myös Riely (2003) tutkimuksessaan toteaa, että surun käsittelyyn vaikuttaa lapsen ikä ja persoona. Jos lapsen kanssa surua ei käsitellä, voi tämä johtaa käsittelemättömään suruun ja tätä kautta vaikuttaa

tulevaisuuden hyvinvointiin. Surun prosessiin vaikuttaa lapsen kehitystaso sekä lapsen ainutkertaiset ja erilaiset kognitiiviset, henkiset, tunnepohjaiset ja fyysiset ominaisuudet. Worden (1996) myös korostaa tutkimuksessaan, että käsittelemätön suru saattaa vaikuttaa lapsen myöhempään kehitykseen niin sosiaalisissa taidoissa, minäkuvassa kuin aiheuttaen lapselle mahdollisesti psyykkisiä ongelmia. (Riely, 2003,214.)

Tässä tutkimuksessa kuoleman käsittely varhaiskasvatuksessa nähtiin tärkeäksi kuoleman luonnollisuuden kautta. Onkin selvää, että kuoleman luonnollisuuden hyväksyminen osana elämän kiertokulkua, toisi rohkeutta kohdata meissä ihmisissä erilaisia tunteita isojen menetyksien äärellä. Myös tässä tutkimuksessa tuli eräältä vastanneelta esiin, että kuolemasta on nykyaikana vieraannuttu. Kaikkea sitä ei saada selville, mitä tällä on vastauksessa tarkoitettu. Onko entisaikojen ruumiinvalvojaiset muuttuneet vaiennettuun suruun vai onko tunteiden näyttämisestä tullut hyväksyttävämpää. Helsingin yliopiston pastoraaliteologianprofessori Auli Vähäkangas (Vähäkangas 2019) toteaa, että suomalainen sureminen on muutamassa vuosikymmenessä muuttunut. Tunteiden osoittamisesta suomalaisessa kulttuurissa on tullut aikaisempiin ajanjaksoihin nähden hyväksyttävämpää. Tulokset perustuvat Meaningful Relations- Patient and family carer encountering death at home-tutkimushankkeeseen.

Myös kasvatuskumppanuus ja vanhempien osallisuus varhaiskasvatuksessa on tärkeää. Tähän ajatukseen tukeutuu myös tutkimuksen tavoite: tuoda vanhempien kokemukset ja käsitykset näkyväksi ja avuksi, kun käsitellään kuolemaa varhaiskasvatuksessa. Myös tutkimustuloksissa tuli esiin, että vanhemmat toivoivat, että lasta ja heitä kuunnellaan, tuetaan, kun siihen on tarve, eikä vaieta surun äärellä. Varhaiskasvatuksen suunnitelman perusteisiin (2016) kuuluukin keskeisenä yhteistyö vanhempien ja perheiden kanssa. Tällöin täytyy huomioida perheiden osallisuus, vanhempien havainnot ja elämäntilanteet osana kasvatusta ja pedagogiikkaa. Vanhempien kokemus kohdatuksi tulemisesta ja kuulluksi tulemisesta on tärkeä osa varhaiskasvatusta. Myös lapsen asema ja kuuluksi tuleminen on tärkeää. Vuorovaikutus on vastavuoroista, jossa myös varhaiskasvatuksen näkemyksiä täytyy kuunnella ja kunnioittaa. Tuki on näin ollen taattava lapselle ja perheille tarpeen mukaan. (Helenius, & Lummelahti, 2018, 18.)

Tässä tutkimuksessa esiin tuli, miten kuolema muuttaa kaiken ja perheen roolin. Rielyn tutkimuksessa kuvataan perheen roolien muuttuvan yhden perheenjäsenen kuoleman myötä. Perheet tarvitsevat tukea ja ymmärrystä sekä rohkaisua. Tuki auttaa lasta siten, ettei lapsi vetäydy perheestä. Kasvattajien avoin ja lasta kunnioittava kohtelu auttaa lasta sopeutumaan ja käsittelemään menetystä. Niin tässä tutkimuksessa esiin tulleet kuin Rielyn tutkimuksessa korostettu kasvattajan roolina olemisessa on tärkeää seurata lapsen sanallisia ja sanattomia viestejä (Riely, 2003, 215). Tähän perustuu myös reflektiivisyyden yksi perustehtävistä: kasvattajan kykyyn lukea tunteita, eleitä ja ilmeitä (Salo & Kauppi, 2014, 75). Aikaisemmassa Ahon & Savolaisen tutkimuksessa vanhempien selviytymistä tuki empaattinen ja lasta ja perhettä kunnioittava kohtaaminen, jossa tarpeet huomioidaan myötätuntoisesti (Aho & Savolainen, 2012, 18). Tutkimustulokset näin ollen tukevat reflektiivisyyden tärkeyttä osana tutkimuksen keskeisimpiä käsitteitä.

Kuten teoreettisessa viitekehysessä tuli esiin, varhaiskasvatuksen yksi tärkeimmistä tehtävistä on taata lapselle turvallinen tunneympäristö. Tällä tarkoitetaan sitä, että varhaiskasvatuksessa tuetaan jokaisen lapsen tunteiden kehittymistä siten, että lapsi kokee tulleensa hyväksytyksi ja hänen on turvallinen olla varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä. Tämä vaatii varhaiskasvattajalta lapsen emotionaalisen kehityksen tuntemusta. Tämä taito kehittää lapsen omia sosiaalisia taitoja kohdata myös muiden lasten tunnemaailma. Suru ja kiukku on päivittäin läsnä varhaiskasvatuksessa, jolloin kasvattajan rooli tunteiden kehittymisen prosessissa on avainasemassa. (Alijoki & Pihlaja, 2017, 269-270.) Tässä tutkimuksessa toivottiin tunteiden, kuten surun käsittelyä ja kuolemasta puhumista. Tunteiden tunnistaminen on tärkeää, jotta lapsi oppisi tunnistamaan tunteita sekä myös puhumaan tunteista muille ihmisille. Tämän taidon myötä lapsi oppii suremaan, joka on keskeistä ihmisenä selviytymisen kannalta. Tällöin puhutaan tunnerehellisyydestä. Sillä tarkoitetaan sitä, että lapsella on taito puhua omista tunteistaan ulkopuolisille ihmisille. (Kullberg – Piilola, 2005, 115.) Myös tässä tutkimuksessa toivottiin varhaiskasvatuksessa taitoja käsitellä lapsen surua, kuolemaa ja kuolemanpelkoa. Tutkimuksessa eräs vanhempi toikin esiin kasvattajan herkkyyden seurata lasta ja käsitellä, kun lapsi on valmis. Tunnetaidoista empaattisuus on tärkeä kasvattajan voimavara niin teoreettisen viitekehysen kuin tutkimustulosten mukaan. Myös ASKO- kehittämis- ja

tutkimushankkeessa todetaan empatiataidon tärkeys sosiaali- ja terveysalalla. Tämän hankkeen myötä on tullut esiin, miten tärkeää empaattisuus on ammatillisena vuorovaikutustaitona. Kuuluksi tuleminen ja kuunteleminen ovat tärkeitä ammatillisia vuorovaikutustaitoja. Tutkimuksissa esiin tullut asiakkaan kokemuksen kuvaaminen asiakkaan ja ammattilaisen yhteisestä näkökulmasta on tärkeä empatiataito. (THL)

Tutkimuksessa kysyttiin, millaisia tunteita vanhempien käsityksen mukaan kasvattajissa tuli esiin. Vastaajien mukaan heille ilmentyi surua, pelkoa, itkua, järkytystä, kauhistelua, myötätuntoa, epätietoisuutta sekä sen shokin tuntua. Rielyn tutkimuksen mukaan lapset tuntevat shokkia, ahdistusta, stressiä, kieltämistä, pelkoa, epävarmuutta ja avuttomuutta. Voidaankin todeta, että niin aikuiset kuin lapset tuntevat samankaltaisia tunteita kuoleman kohdatessa, mutta oleellista lapsen tunteiden käsittelyn kanssa on se, että lapsella olisi lupa surra, eikä kuolemaan liittyvä tabu estäisi käsittelemästä erilaisia tunteita. Worden (1996) kuvaakin neljän vaiheen kautta, miten lapsen kanssa olisi hyvä käsitellä kuolemaa. Ensinnäkin lapselle täytyy tehdä todeksi se, että yksi perheenjäsen on kuollut. Tämän jälkeen tunteiden kanssa täytyy työskennellä sekä huomioida lapsen muuttunut ympäristö. Kuolleen henkilön muistaminen ja yhdessä muistojen läpikäyminen on lapsen surun käsittelyn kannalta tärkeää. (Riely, 2003, 213.)

Tutkimuksessa tuli esiin myös kasvattajien omat tunteet ja tunnetaidot. Teoreettinen viitekehys tuki ajatusta siitä, miten tunnetaidot ovat tärkeitä opettajan ammatissa. Se, miten kasvattajana kestää lapsen heijastamat tunteet, kertoo kasvattajan omasta minäkuvasta. Vahvan minäkuvan hallitessa, aikuinen kestää lapsessa ilmenneet erilaiset tunteet ja suoritusten aiheuttamat reaktiot. (Kulberg – Piilola, 2005, 119-120.) Myös Rielyn tutkimuksessa korostettiin aikuisen roolia ja omien tunteiden käsittelemistä osana lapsen surun käsittelyssä. Surun käsittely on hoitoalan ammattilaisillekin vaikeaa, joten lapsen surun ja menetyksen käsittely saa aikaan ristiriitaisia tunteita. Riely kuvaakin tutkimuksessaan, että aikuinen haluaa, että lapselle olisi iloinen ja hyvä mieli, vaikka oleellisempaa olisi opettaa lasta suremaan ja käymään siihen liittyvät tunteet läpi, jotta lapsi voi jälleen olla iloinen. Black (1996) ja Schaefer (1988) sen sijaan toteavat, että aikuinen pelkää omia tunteitaan, jolloin he eivät käsittele

menetystä lapsen kanssa, vaikka lapsi vaistoa aikuisen ristiriitaiset tunteet siitä huolimatta. (Riely, 2003, 212-213.)

Tunteiden käsittely on tärkeää, eikä surua pääse elämässä pakoon. On syytä huomioida, että kyky surra on tärkeä taito elämän varrella, jota ei niinkään voi harjoitella, vaan sen voi oppia tunteeseen ja siihen voi tutustua kohtaamalla omia tapoja surra. Parhaiten aikuinen auttaakin lasta käsittelemään surua, kun hän pysähtyy sen äärellä myös itse. Kasvattajan roolissa olisikin hyvä miettiä omaa tapaansa surra ja asettaa itselle kysymyksiä: pakenenko surua ja vaikenenko hankalien tunteiden äärellä vai uskallanko kohdata siihen liittyvät tunteet. Kasvattaja omalla esimerkillään näyttääkin lapselle, miten surua voi kohdata. Silloin, kun kasvattaja siirtää surun käsittelyn vaikenemalla tai ohittamalla nämä tunteet, jää surun käsittely lapselle. Tämä on lapselle raskas tehtävä. Tasapainoisen, avoimen ja surun näyttäminen lapselle näkyväksi asiaksi, antaa lapselle mallin pitkälle aikuisuuteen, miten surua voi ja pitää lähestyä. (Kulberg – Piilola, 2005, 122-124.) Tässä tutkimuksessa voidaan tulosten perusteella todeta tunnetaitojen opetuksen tärkeys opettajan työssä. Se vaatii opettajalta asiaan perehtymistä. Tunnetaidot vaativat opettajalta perehtymistä tunne- ja vuorovaikutustaitojen kehittämiseen (Jalovaara, 2006, 95). Myös Virtasen tutkimus opettajan emotionaalisesta kompetenssista, jossa tutkittiin luokanopettajien ja luokanopettajiksi opiskelevien tunneälytaitoja ja niiden tärkeyttä, korostaa opettajan tunneälyn tärkeyttä. Tärkeänä tässä tutkimuksessa pidettiin esimerkiksi sitä, miten tunteet vaikuttavat opettajan työsuoritukseen ja häneen itseensä. Vahvimmaksi tunneälyntaidoksi kerrottiinkin empatiakyky. (Virtanen, 2013, 208-209.)

Jotta omaa työtään tunnetaitojen käsittelyssä voisi ymmärtää syvemmin, on sosiaalisen reflektiivisyyden merkitys keskeistä. Reflektion tarkoituksena on ymmärtää niin omia näkemyksiään kuin toisten näkemysten kautta saada tukea omille näkemyksilleen. Sosiaalinen reflektiivisyys lisää työntekijän ymmärrystä ja sensitiivisyyttä siitä, miten toiset tuntevat ja näkevät asioita. Jotta ymmärtäisi työtä syvemmin, eri perspektiivistä, on reflektion osallisuus välttämätön. Se lisää näin ollen omaa ammatillisuutta kuin luo mahdollisuuden lisätä työn mahdollisuuksia. Reflektion avulla kasvattaja oppii näkemään asioita uudessa lähestymiskulmassa ja näin ollen luo mahdollisuuden muuttaa tapaa toimia. Reflektiivisyys kietoutuu kasvattajan vastuuseen lapsesta ja sen hyvästä

elämästä ja sen tukemisesta. (Kupila, 2017, 308-310.) Tunnetaitojen ja reflektiivisyyden merkitys tässä tutkimuksessa on hyvin keskeistä. Tämän tutkimuksen tutkimustuloksissa esiin tullut lapsen kohtaaminen eri tahoilta on tärkeä osa reflektiivisyyden näkökulmasta. Tätä perusteltiin jo tämän tutkimuksen teoriaosuudessa. Perheiden saama tuki varhaiskasvatuspalveluilta on entistä merkityksellisempää vanhemmille. Mitä sensitiivisemmin vanhemmat on kohdattu ja kohdataan, sen nähdään heijastuvan myös lasten kohtaamiseen. Tunnetaidoista empatia on tässäkin suhteessa keskeisessä asemassa. Reflektiivisyys perustuu nimenomaan kohtaamiselle, lähellä olemiselle ja filosofiselta pohjaltaan ihmisarvon kunnioittamiselle. (Viinikka, Sourander & Oksanen, 2014, 67.)

Kasvatustieteellisesti on tärkeää korostaa tässäkin tutkimuksessa esiin tullutta lapsen kokemusta ja tapaa suhtautua elämässä tapahtuviin asioihin. Kansainvälisesti onkin yhä enemmän tutkittu, miten lapsen kokemukset ja näkemykset ympäröivästä maailmasta näkyvät lapselle, ja millaisia kokemuksia lapsilla on eletystä elämästä. (Lipponen, ym, 2016, 936.)

Ahon & Savolaisen tutkimuksessa tuli esiin kirjallisuuden hyödyntäminen surua ja kuolema käsiteltäessä. Kirjallisuus oli Ahon & Savolaisen tutkimuksessa tärkeä osa myös ammattilaisten koulutuksessa ja johtamisessa (Aho & Savolainen, 2012, 18). Tässäkin tutkimuksessa eräs vanhempi kertoi, miten heille oli tarjottu kirjallisuutta varhaiskasvatuksesta tueksi käsiteltäessä menetystä. Tämä on tutkimuksessa tulleen surun käsittelyn ja sanoituksen yksi konkreettisemmista menetelmistä käsitellä kuolemaa varhaiskasvatuksessa. Kuoleman käsittelyn menetelmiin kuuluu konkreettiset menetelmät, miten tukea lasta arjessa. Tutkimuksessa tuli esiin, että yhdelle vastanneelle oli tarjottu kirjallisuutta tueksi. Toinen vanhempi taas näki tunteiden ja kuolemasta keskustelun tärkeänä silloin, kun lapsi leikkii kuolemaan liittyvää leikkiä, mikä omalta osaltaan voisi hämmentää muita lapsia. Kuten tutkimuksessa vanhempi kertoi, on leikki keskeinen tapa lapselle käsitellä tunteita sekä ajatella. Leikissä on kyse lapsen tietoisuudesta. Se on lapsen ajattelun, tahdon, tunteiden kehittymiselle tärkeää. Leikkiessään lapsi lisää tietoisuuttaan itsestään ja maailmasta. Leikissä lapsi sijoittaa itsensä sen todellisuuden ulkopuolelle, ikään kuin tarkkailijan asemaan. Tällöin lapsi muokkaa kokemaansa ja tuntemaansa asiaa leikin kautta. Leikin avulla lapsi muokkaa käsitystään itsestä ja

identiteetistään. Ilman nähdyksi tulemista ei ole identiteettiä. Yksi keskeinen kasvatuksen kysymys on millaisia nähdyksi ja kuulluksi tulemisen tiloja ja paikkoja kasvattajat luovat lapselle. Pohdittavana onkin identiteetin kokonaisvaltainen tukeminen. Kasvattajilla täytyy olla tahtoa, taitoa elää lapsesta lähtevää jokapäiväistä elämää erilaisten kokemusten, tunteiden ja tulkintojen kanssa ja lävitse. Kuten jo aikaisemmin teoriassa ja tutkimuksessakin esiin tuli - samaa ei voi lapsilta odottaa. Kasvattajien vastuu näin ollen korostuu. (Mäkinen, 2017, 103-108.)

Ehdyttävänä keinoina voidaan kuoleman ja menetyksen aiheuttamissa tunteissa Rielyn mukaan käyttää hyvinkin monia menetelmiä lapsen kanssa. Tärkeää on, että lapsen kanssa puhutaan ensinnäkin oikeilla sanoilla ja annetaan oikeaa tietoa. Lapselle täytyy antaa mahdollisuus kertoa tapahtumista yhä uudelleen, jotta asiat todentuvat hänelle. Aikuisen rooli on vastaila lapsen kysymyksiin, muistella lapsen kanssa kuollutta henkilöä, esimerkiksi kuolleen henkilön syntymäpäiviä viettäen. Riely korostaa, että vaikka henkilö on kuollut, ovat muistot elossa, ja niitä on syytä vaalia. Lisäksi, kuten tässäkin tutkimuksessa, Riely korostaa kirjallisuuden merkitystä osana tunteiden käsittelyä. Lapselle ominaisin tapa, on leikkiä, joten leikin merkitys korostuu kuolemaa käsiteltäessä. Tämän keinon toi esiin tässä tutkimuksessa myös eräs vanhempi. Lisäksi taideterapia, musiikkiterapia, päiväkirja, kirjeet ja muistoihin perustuvat kirjat ovat tärkeitä terapeuttisia menetelmiä tukea lasta kuoleman liittyvien tunteiden käsittelyssä. (Riely, 2003, 215-216.)

5 POHDINTA

Kuolema on yhtä luonnollinen tapahtuma kuin syntymä. Syntymästä puhuminen nähdään kuitenkin aiheena helpompana lähestyä kuin kuolema. Aihealueena kuolemalla on laaja yhteiskunnallinen merkitys. Vaikka kuolema aiheena saattaa olla arka ja vaikea, tulevat useat opettajat kohtaamaan kuolemaa lasten välityksellä uransa aikana. Tällöin pedagogisten menetelmien käyttö ja tarpeellisuus on perusteltavaa. Taustalla vaikuttavat lähes aina opettajien omat käsitykset, tunteet ja arvot, miten kohtaa ja käsittelee kuolemaa omassa henkilökohtaisessa elämässään, mikä on jokaisen henkilökohtainen suhde kuolemaan ja suruun. Ihmissuhdetyössä reflektiivisyys on keskeinen työväline. Tämä vaatii kuitenkin jatkuvaa kehittymistä omassa ammatillisuudessaan sekä oman ihmissuhdehistorian tarkastelua. Oma keskeneräisyys on tunnistettava, jotta pystyy mahdollisemman aidosti kohdata lapsen ja vanhempienkin keskeneräisyys ja ristiriitoja tuovat tunteet. (Salo & Kauppi, 2014, 75.) Kuoleman käsittely ja vaikeiden ristiriitaisten tunteiden käsittely vaatii reflektiivisyydessä mentalisaatiokykyä, jolloin kasvattajan kyky pohtia ja kohdata omia tietoisia kuin tiedostamattomia tunteita, ajatuksia niin itsessä kuin muissa kohtaamisissaan ihmisissä. (Kauppi & Takalo, 2014, 8.)

Tässä tutkimuksessa haluttiin tuoda kasvatustieteellisestä näkökulmasta esiin tunnetaitojen ja reflektiivisyyden tärkeys, jotta opettajat voisivat kohdata pedagogiselta ja ammatilliselta näkökulmalta surevaa lasta. Itsereflektointi on erittäin keskeinen menetelmä opettajan työssä, kun tehdään vuorovaikutustyötä ihmisten kanssa. Tässä tutkimuksessa oli tunnetaidot ja reflektiivisyyden osallisuus yhtenä menetelmänä opettajan työssä. Haastavien ja tunteita herättävien aiheiden äärellä itsereflektiivisyyden merkitys korostuu.

Tutkimuksella haluttiin tuoda esiin niitä lapsen kuoleman kokeneiden henkilöiden omakohtaisia näkemyksiä, jotka he näkivät tärkeiksi, tuettaessa kuoleman ja surun äärellä. Tutkimuksen toivotaan tuovan esiin niitä menetelmiä ja merkityksiä, jotka palvelisivat opettajiaan työssään ja auttaisi heitä

käsittelmään kuoleman tematiikkaa niin lasten kuin kollegoiden kanssa sekä erityisesti itsensä kanssa. Tässä tutkimuksessa tutkittiin vanhempien kokemuksia kuoleman käsittelystä varhaiskasvatuksessa. Tutkittaessa vanhempien kokemuksia, on tärkeä huomioida, että varhaiskasvatuksen käsitykset saattavat poiketa vanhempien kokemuksista kuin vanhempien käsityksistä. Tässä tutkimuksessa tutkittiin vanhempien kokemuksia, joilla kuitenkin on yhteys ja vaikutus siihen, millaisia käsityksiä vanhemmilla on siitä, miten kuolemaa käsitellään varhaiskasvatuksessa.

Sairaalamailmassa kuoleman käsittelyn menetelmiin on jo valmiuksia. Lapsi viettää kuitenkin suuren osan elämästä varhaiskasvatuksessa ja koulumaailmassa, jolloin tuki ja menetelmät ovat hyvä olla myös opettajien käytössä arjen tilanteissa. On erityisen tärkeä huomioida, että itsereflektointi ja omien tunnevasteiden ja tunnetaitojen huomioiminen on tärkeä osa menetelmien kuin ammatillisuuden hallintaa. Kasvatustieteellisesti reflektiolla on laaja yhteiskunnallinen ulottuvuus. Tukemalla kasvatustyössä lapsia ja perheitä, luodaan tulevaisuudelle kestävämpää pohjaa tuleville ikäpolville. On selvää, että lapsuuden pitkäkestoisuus vaatii jaettua vastuunkantoa varsinkin elämän isoissa kriiseissä ja vastoinkäymisissä. Varhaiskasvatuksella on näin ollen tärkeä tehtävä, vaatien jatkuvaa alan yhteiskunnallista, yhteisöllistä kuin yksilöllistä kehittämistä ja kehittymistä. Jo lapsen oikeuksien sopimus (LOS) vaatii jatkuvaa lapsen edun ajamista ja kehittämistä. Tämä vaatii yhteisvastuullista sekä yhteiskunnallista panostusta ja sopeutumista muuttuviin tilanteisiin. Resilienssi eli sopeutumiskyky on keskeinen taito yhteiskunnallisiin vaikeisiin muutoksiin ja lohduttomiin esteisiin. (Mäkelä, 2014, 168-169.) Tutkimuksen toivotaan tuovan näitä mainitsemiani kasvatustieteellisiä näkökulmia esiin pohdittavaksi ja näin omalta osaltaan syventävän opettajan omaa opettajuutta ja ammatillisuutta.

5.1 Luotettavuuden arviointia

Jo tutkimusaihetta suunniteltaessa on hyvä huomioida tutkijan rooli tutkimuskysymyksiä aseteltaessa, analysoitaessa ja myöskin luotettavuutta arvioitaessa. Tutkimuksen tekijä ei voi tehdä tunteisiin perustuvia johtopäätöksiä ja samaistua tutkittavien rooliin. Lopputuloksena saattaisi tällöin olla ennemminkin julistus kuin tutkimus. Jos aihe koskettaa tutkijaa läheltä omia

kokemuksia, voi johtopäätökset olla jo etukäteen suunniteltuja. Juuri tämän takia tämän asian tiedostaminen on erityisen tärkeää tutkimusta tehdessä. Tutkimukseen oleellisesti liittyy tieteellisen tutkimuksen kriteerit. Tällöin tutkimuksen kohteen täytyy olla se, mitä tutkitaan juuri niillä tutkimustavoilla, jotka tutkimuksesta käy ilmi. Tutkimusasetelmaansa pitäisi pystyä arvioimaan sekä korjaamaan tarvittaessa. Tutkimusta tehdessä on myös hyväksyttävä mahdollinen kritiikki, mikä siihen kohdistuu. (Varto, 2015.)

Tutkija ei sähköisessä kyselyssä pysty myöskään vaikuttamaan, ketkä kyselyyn vastaavat. (Valli, 2018.) Tutkimukseen vastanneet vanhemmat saivat vastata kyselyyn e-lomakkeen kautta, jolloin tutkijan rooli vaikuttaa vastaajien vastauksiin ei tule esiin. Aineistonkeruumenetelmänä e-lomake on tällöin luotettava. Tässä tutkimuksessa käytetty sähköinen e-lomake vähentää tutkimuksen kulkua haittaavia tekijöitä, kuten ei-verbaalisia tekijöitä. Tällöin vuorovaikutustilanteisiin liittyvät ilmeet, eleet ja tutkimuksen tekijän asema ei vaikuta asetettujen kysymysten vastauksiin. Myöskään ikä tai tausta ei näin ollen vaikuta välittömästi, kuten tutkijan ollessa fyysisesti läsnä esimerkiksi haastattelijan asemassa. (Kuula, 2011, 174.)

Puhuttaessa luotettavasta tutkimuksesta, on syytä pohtia mikä on hyvä tutkimus. Sen lisäksi luotettavuuteen liittyy tutkimuksen johdonmukaisuus. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 148-149.)

Tämän tutkimuksen kuin yleisesti tutkimuksen eettisiin peruskysymyksiin kuuluu, mikä on oikein ja mikä väärin, mikä on sallittua ja mikä ei tai esimerkiksi mitä saa tutkimuksessa tehdä ja mitä ei. Lähtökohdana tutkimuksessa on aina ihmisarvon kunnioitus. Tähän nojautuu jo lait Suomen kuin kansainvälisellä tasolla. Itsemääräämisoikeuteen kuuluu tutkimuksessa se, että tutkittavat voivat itse päättää osallistuvatko tutkimukseen laisinkaan. On myös tutkimuksen eettisen kulun kannalta tärkeää, että tutkittavat tietävät, mitä tutkitaan ja miten sekä anonymisyys, ettei tutkittavien nimet tule esiin (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara, 2010, 123-27.) Tämän tutkimuspyynnön yhteydessä kerrottiin tutkimuksen osallistumisen vapaaehtoisuudesta sekä mahdollisuudesta keskeyttää tutkimukseen osallistuminen. Tutkimuspyynnössä myös kerrottiin, mitä ja miten tutkitaan. Anonymisyys oli yksi tämän tutkimuksen tärkeistä eettisistä lähtökohdista. Tutkittavien ja vastaajien nimet eivät tule tutkimuksessa esiin. Tutkimuksen aiheen sensitiivisyyden takia tämä on tärkeää.

Tutkimuksen hyvät tieteelliset käytänteet olivat yksi tärkeä lähtökohta tässä tutkimuksessa. Tutkijan täytyy Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK 2012) mukaan olla rehellinen, huolellinen ja tarkka koko tutkimusprosessin ajan. Avoimuus läpi koko tutkimuksen kulun niin tiedonhankinta-, tutkimus ja arviointimenetelmissä täytyy olla aukotonta. Tutkimuksen eettisyyteen kuuluu muiden aikaisempien tutkimusten ja tutkijoiden saavutusten asianmukainen käyttö tutkimuksen kulussa. Hyvään tieteelliseen kulttuuriin kuuluu myös oikeellisuus, muiden tutkijoiden vähättely ja solvaaminen ei ole eettisten toimintatapojen mukaista toimintaa. (Tuomi & Sarajärvi, 2018,150-151.)

Laadullisen tutkimuksen luottavuuden keskiöön tulevat kysymykset totuudesta ja objektiivisuudesta. Puhuttaessa objektiivisuudesta, erotetaan tällöin havaintojen luotettavuus ja puolueettomuus. Puolueettomuudesta on kyse silloin, kun pohditaan tutkijan roolia tutkittavien kuulijana ja ymmärtäjänä vai vaikuttaako mahdollisesti tutkijan rooli tulkintaan. Esimerkiksi vaikuttaako tutkijan ikä, sukupuoli, uskonto tai muu seikka siihen, mitä hän kuulee tai lukee tai tulkitsee tutkittavien vastauksista. Tutkijan rooli tutkimusasetelman tekijänä väkisinkin vaikuttaa tähän asetelmaan. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 160-161.)

Luotettavuuden arvioinnin kannalta on tärkeää huomioida tutkijan omat sitoumukset tutkijana. Tutkijan on hyvä asettaa itselleen kysymyksiä, miksi tämä aihe on tärkeä, oletko tutkijana asettanut ennakoajatuksia ja ovatko ne muuttuneet tutkimuksen aikana. Myös aineiston keruumenetelmää on hyvä pohtia luotettavuuden kannalta. Tärkeää on huomioida myös aineiston raportoinnin kannalta se, että vastaukset on koottu selkeästi ja ymmärrettäviksi, luotettavalla analysoinnilla. Riittävän tiedon antaminen lukijoille selkeästi ilmiöitä kuvaten on ensiarvoisen tärkeää. (emt,163-164.) Tämän tutkimuksen aikana refleksiivisyyteen tutkijan on jatkuvasti kiinnitettävä huomiota sekä tiedostettava oma objektiivinen asema tutkimusta analysoitaessa.

Tutkimuksen merkitystä ja tutkijan vastuuta on syytä pohtia, miksi aihe on tutkijalle tärkeä. Tutkimusaihe voidaankin valita sen takia, että se tulee kyllin lähelle. Pulkkinen kirjassaan toteaaakin objektiivisuuden olevan inhimillisissä aiheissa hieman ristiriitainen suhde, koska esimerkiksi kuolema ja siihen liittyvä suru ovat oleellinen osa ihmisyyttä ja olemassaoloa. Tutkijan rooliin ja vastuuseen kuitenkin kuuluu selittää, miksi juuri hän tutkii kyseistä aihetta juuri näin kuin hän tutkii. (Pulkkinen, 2017, 31.)

Tutkimuksen luotettavuudessa voidaan pohtia myös sitä, onko tutkimusaineisto riittävä. Kyseessä on kvalitatiivinen tutkimus, joka on kulttuurinen tutkimus. Kulttuurisessa tutkimuksessa on kyse näkemysten ja ajatusten muokkaamisesta ja näkemisestä toisesta perspektiivistä, ei niinkään oikeellisuutta etsien. Kulttuurisessa tutkimuksessa tarkoituksena on tutkia yleisellä tasolla tiedostettuja asioita, mutta niitä on heikosti tiedostettu. Tällöin kyseessä ei ole tutkimuksen yleistettävyyden hakeminen. (Alasuutari, 2011, 234-235.) Tässä tutkimuksessa pohditaan yhteiskunnallisia ilmiöitä, jotka aina perustuvat inhimillisyyteen, ihmisten käsityksiin, uskomuksiin ja arvoihin. Triangulaatiolla pyrittiin tuomaan tähän tutkimukseen laajempaa tutkimusaineistoa sekä vahvistamaan tutkimuksen luotettavuutta.

5.2 Jatkotutkimusmahdollisuudet

Jatkotutkimusmahdollisuudet ovat moninaisia tämän aiheen myötä. Tässä tutkimuksessa haluttiin tuoda esiin varhaiskasvatusikäisten vanhempien näkemys niin heidän kokemuksiinsa perustuvien tietojen takia kuin heidän tärkeän roolinsa ja kasvatuskumppanuutensa takia.

Kyselyyn sai alkujaan vastata myös kouluikäisten lasten vanhemmat. Koska tutkimus rajattiin koskemaan vain varhaiskasvatusikäisiä, olisi jatkotutkimuksen kannalta mielenkiintoista tutkia myös kouluikäisten lasten vanhempien kokemuksia suhteessa kuoleman käsittelyyn. Eräänä jatkotutkimuksen aiheena voisi olla opettajien käsitykset siitä, miten lasta voitaisiin tukea kuoleman käsittelyssä. Tutkimusmenetelminä voisi olla esimerkiksi haastattelu tai kysely. Tällöin tutkimus saattaisi jäädä niihin näkemyksiin, mitä opettajilla on jo käytössä. Tutkittaessa miten opetushenkilökunta käsittelee kuolemaa lasten kanssa sekä onko opetushenkilökunnan käsityksissä ja vanhempien kokemuksissa kuoleman käsittelyssä yhtäläisyyksiä olisi myöskin tutkimuksen kannalta mielenkiintoista. Kouluikäisten lasten ikätasonmukaiset ajattelun rakenteiden heijastumiset, omine mielipiteineen, merkityksineen ja käsityksineen voisivat tulla tarkemmin esille. Mielenkiintoisena tutkimuksen kohteena olisi myös niiden esteiden selvittäminen, mitä liittyy kuoleman käsittelyn tabuun. Jatkotutkimuksena voisi olla mielenkiintoisina tarkastelukulmina ne seikat, mitkä estävät ammatillisen tiedon valossa käsittelemästä lapsen kanssa kuolemaa.

Jatkotutkimuksen lähtökohdaksi voisi myös ottaa opettajalähtöisesti opettajia tutkimalla, millaisia merkityksiä he itse antavat kuoleman käsittelylle lasten kanssa omassa työssään. Eräs aihe voisi olla, onko heidän mukaansa syytä käsitellä kuolemaa ja miten he käsittelevät kuolemaa lasten kanssa. Jatkotutkimuksena voisi olla myös se lähtökohta, millaisia menetelmiä opettajien näkemysten mukaan on opettajan koulutuksessa ja millaisia menetelmiä olisi syytä lisätä niin opettajuuden didaktisessa koulutuksessa kuin yleisesti ammatillisuuden kehittämisessä käsiteltäessä kuolemaa lasten kanssa.

Tämän tutkimuksen vastaajien määrä jäi melko suppeaksi, joten opettajia tutkimalla otos saattaisi olla laajempi. Toki tällöin tutkimuksen tarkastelukulma olisi eri. Kuolemaan liittyvää tabua ja kuoleman käsittelyyn liittyviä esteitä käsiteltäessä lasten kanssa, olisi syytä tutkia enemmän. Pitkittäistutkimuksen myötä saattaisi selvitä myös tunteiden käsittelyn tärkeys sekä varhainen tuki kuoleman käsittelyn myötä lapsen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin yhteiskunnassa myös tulevaisuudessa. Jatkotutkimusten kannalta olisikin mielenkiintoista tietää, miten kuoleman käsittely tai käsittelemättä jättäminen on vaikuttanut lapsen sosioekonomisen taustan huomioiden.

Eräänä tärkeänä jatkotutkimuksen aiheena voisi olla lasten tavat käsitellä kuolemaa, surua ja menetystä laajemmalla näkökulmalla. Huomioitava asia niin tässä tutkimuksessa kuin lasta tutkittaessakin, milloin merkitykset, kokemukset, ajatukset ja mielipiteet ovat lapsesta lähtöisin ja milloin lapsen vanhempien kautta suodatettuja. Tämä ero on keskeinen asia tutkimusta arvioitaessa. Tässä tutkimuksessa korostui vanhempien kokemus kuoleman käsittelyssä varhaiskasvatuksessa, jossa pohdittavaksi jäi, ilmenikö lasten omat käsitykset ja merkitykset vastauksista lainkaan.

Tässä tutkimuksessa tarkasteltiin menetelmiä, joita vanhemmat pitivät tärkeinä käsiteltäessä kuolemaa. Lähtökohtana oli kyselylomake, jossa oli teemoiteltu kysymykset käsittelemään tiettyjä aihealueita. Jatkotutkimuksen kannalta voisikin tutkia, mitkä niin varhaiskasvatuksen opettajat kuin kouluikäisten opettajat näkevät menetelminä opetustyössä käsiteltäessä kuolemaa. Tällöin pohdittavaksi jäisi, tuleeko leikin, draaman, kirjallisuuden osuus enemmän esiin, kun tarkastelukulmana on menetelmät opetustyössä.

LÄHTEET

Aho, A-L. & Savolainen, S. 2012. Kirjallisuuskatsaus: Vanhempien selviytymistä edistävät ja estävät tekijät lapsen kuoleman jälkeen. Suomalaisen kuolemantutkimuksen seura ry.

Alijoki, A. & Pihlaja, P. 2017. Pedagogiset rakenteet ja ratkaisut lasten erityisen tuen tarpeiden näkökulmasta. Teoksessa Hujala, E & Leena, T. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. PS-Kustannus.

Black, D. 1996. Childhood bereavement. British Medical Journal, 312, 1496.

Ehmke, R. Child Mind Institute. Helping Children Deal with Grief. <https://childmind.org/article/helping-children-deal-grief/> (Luettu 9.1.2020.)

Eskelinen, H. & Karsikas, S. 2014. Tutkimusmetodiikan perusteet: Tekniikan alan oppikirja. AMK-Kustannus oy.

Dunderfelt, T. 2011. Elämänkaaripsykologia. Helsinki: WSOYpro oy.

Forward DR & Garlie N. 2003. Search for New Meaning: Adolescent Bereavement after the Sudden Death of a Sibling. Canadian Journal of School Psychology 18, 23-53.

Hallamaa, J., Launis, V., Lötjönen, S. & Sorvali, I. (toim.). 2006. Etiikkaa ihmistieteille. Tietolipas 211. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Heikka, J., Halttunen, L. & Waniganayake, M. 2018. Perceptions of early childhood education professionals on teacher leadership in Finland. Early Child Development and Care 188(2), 143-156.

- Helenius, A. & Lummelahti, L. 2018. Varhaiskasvatus. Perusteita. Helsinki: Books on Demand.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2001. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2010. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Huotilainen, M. 2019. Tunne & Taida. <https://tunnejataida.fi/artikkeli/aivotutkija-kasvatustieteen-professori-opettajan-omat-tunnetaidot-ovat-opettamisen-perusta/>. (Luettu 3.2.2020).
- Ijäs, T. & Kristiina, K. 2012. Lapsensa menettäneiden vanhempien kokemuksia heidän saamastaan tuesta menetyksen jälkeen. ”Ne, joiden piti olla lähimpänä, olivatkin kauimmaisina”. Opinnäytetyö. Seinäjoen ammattikorkeakoulu.
- Jalovaara, E. 2005. Tunnetaidot tiedon rinnalla kasvatuksessa. Pilot Kustannus oy.
- Karrasch, M., Lindblom – Yläne, S., Niemelä, R., Päivänsalo, T-M & Tynjälä, P. 2011. Lukion psykologia 1. Helsinki: Otavan Kirjapaino oy.
- Kauppi, A. & Takalo, A. 2014. Mentalisaation psykoanalyttiset juuret. Teoksessa Vainikka, A. (toim.) Mentalisaatio perheiden kohtaamisessa. Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Kerola, K., Kujanpää, S. & Kallio, A. 2007. Tunteesta tunteeseen. Ihmismielen tarinat kuvin ja sanoin. Helsinki: Opetushallitus.
- Koivunen, P-L & Lehtinen, T. 2015. Kasvu kiikarissa. Havainnoinnin käsikirja varhaiskasvattajille.

- Kronqvist, E-L. 2017. Varhaispedagogiikan kehityspsykologinen perusta. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Kronqvist, E-L. & Pulkkinen, M-L. 2007. Kehityspsykologia. Matkalla muutokseen. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.
- Kupila, P. 2017. Varhaiskasvatuksen asiantuntijuus oppivassa työyhteisössä. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Kuula, A., 2006. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino.
- Kuula, A., 2011. Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino.
- Komi, T. 2019. Liskoaivot sumentavat järjen – aikuisellakin. Lastentarha - lehti. (5) 14-15.
- Lahtinen, A & Rantanen, J. 2019. Tunnetaidot opetustyössä: opas haastaviin tilanteisiin. PS-Kustannus.
- Lantieri, L. 2008. Tunneällyn ja sisäisen vahvuuden kehittäminen. Keinoja tukea keskittymiskykyä ja rauhoittumisen taitoa. Opas kasvattajille. Samsaraa Tasapaino-oppaat.
- Lind, E. & Latvala, H. 2016. Lapsen surun kohtaaminen päivähoitossa. Opinnäytetyö. Seinäjoen ammattikorkeakoulu. https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/119210/Latvala_Hanna.pdf;jsessionid=83555EF1435548FCB23ED64D5FC7C193?sequence=1. (Luettu 10.11.2019)

Lipponen, L., Rajala, A., Hilppö, J. & Paananen, M. 2016. Exploring the foundations of visual methods used in research with children. *European Early Childhood Education Research Journal* 24, 936–946.

Helenius, A. & Korhonen, R. 2005. Mitä varhaiskasvatus on? Teoksessa Merisuo- Storm & Soiminen (toim.) *Opettajuuden jäljillä. Varhaiskasvatuksesta aikuiskasvatukseen*. Turku: Painosalama Oy.

Meriluoto, I. Aivotutkija, kasvatustieteen professori: Opettajan omat tunnetaidot ovat opettamisen perusta. *Tunne & Taida* 17.9.2019. <https://tunnejataida.fi/artikkeli/aivotutkija-kasvatustieteen-professori-opettajan-omat-tunnetaidot-ovat-opettamisen-perusta/>. (Luettu 7.1.2020)

Monimuotoiset perheet nyky-yhteiskunnassa. Kaikkien perheiden Suomi. 5op - Opettajien opas sosiaali- ja terveysalan opintoihin. 2016. *Lapsikuolemaperheet*, Aho, A-L: *Lapsikuolemaperheet*, 27-30. www.monimuotoisetperheet.fi. (Luettu 10.2.2020).

Mäkelä, J. 2014. Näkökulma: Reflektiivisen toiminnan yhteiskunnallinen ulottuvuus. Teoksessa Vainikka, A. (toim.) *Mentalisaatio perheiden kohtaamisessa*. Mannerheimin Lastensuojeluliitto.

Mäkinen, M. 2017. Minä olen ja kuulun! Lapsen identiteetin tukeminen. Teoksessa Hujala, E & Leena, T. (toim.) *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. PS-Kustannus.

Ojanen, S. 2009. Ohjauksesta oivallukseen: Ohjausteorian käsittelyä. Yliopistopaino.

Opetushallitus. Mitä varhaiskasvatus on? <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/mita-varhaiskasvatus/>. (Luettu 24.11.2019)

Opetushallitus. Tunteesta tunteeseen – ihmismielen tarina kuvin ja sanoin

- Opettajan aineisto. <https://www.oph.fi/fi/oppimateriaali/tunteesta-tunteeseen-ohjaajan-opas/1-tunteet-mita-ne-ovat>. (Luettu 30.11.2019)
- Peltonen, A. & Kullberg- Piilola, T. 2000. Tunnemuksuu. Tunnetaitoja perheille ja kasvattajille. Helsinki: Kirjapaja.
- Peju-Risu, U. 2011. Äkillisesti lapsensa menettäneiden vanhempien saama ja odottama tuki. Opinnäytetyö. Kymenlaakson ammattikorkeakoulu.
- Pihlaja, P. & Viitala, R. (toim.) 2018. Varhaiserityiskasvatus. PS-Kustannus.
- Pojjula, S. 2016. Lapsi ja kriisi. Selviytymisen tukeminen. Helsinki: Kirjapaja.
- Pojjula, S. 2018. Resilienssi. Muutosten kohtaamisen taito. Helsinki: Kirjapaja.
- Pulkinen, M. 2017. Surun sylissä. Suomalaisten kokemuksia menetyksestä. Mari Pulkinen ja Kustantamo S&S: Helsinki.
- Raatikainen, P. 2005. "Ihmistieteet - tiedettä vai tulkintaa?" Teoksessa Meurman-Solin & Pyysiäinen (toim.) Ihmistieteet tänään. Gaudeamus. 2005, 1-24 Verkossa osoitteessa: https://www.academia.edu/19023885/Ihmistieteet_-_tiedett%C3%A4_vai_tulkintaa. (Luettu 29.1.2019)
- Raunio, K., 1999. Positivismi ja ihmistiede. Sosiaalitutkimuksen perustat ja käytännöt. Gaudeamus.
- Riely, M. 2003. Facilitating Children's Grief. The Journal of School Nursing 9 (4), 212-218
- Robinson, M. 2010. Understanding Behaviour and Development in Early Childhood: A Guide to Theory and Practice. Routledge. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/tampere/reader.action?docID=589638> (Luettu 2.1.2020)

- Rodger, S. & Tooth, L. 2004. Adult Siblings' Perceptions of Family Life and Loss: A Pilot Case Study. *Journal of Developmental and Physical Disabilities* 16, 53-71.
- Rostila M, Saarela J & Kawachi I. 2012. The forgotten griever: a nationwide follow-up study of mortality subsequent to the death of a sibling. *American Journal of Epidemiology* 176, 338-346.
- Salo, S. & Kauppi, A. 2014. Reflektiivinen työote vanhemman kohtaamisessa. Teoksessa Viinikka, A. (Toim.) *Mentalisaatio. Perheiden kohtaamisessa. Mannerheimin lastensuojeluliitto.*
- Savolainen, S., Kaunonen, M. & Aho, A-L. 2013. Vanhempien selviytymisessä auttavat tekijät lapsen kuoleman jälkeen. *Hoitotiede* 2013. 25 (3), 223-235. Tampereen yliopisto.
- Schaefer, DJ Dickinson, GE, Leming, MR. 1988. Communication among children, parents, and funeral directors. *Dying, death and bereavement* (2002/2003) Guilford, CT McGraw-Hill/Dushkin, 225.
- Sinkkonen, J. & Korhonen, L. 2016. *Pulassa lapsen kanssa.* Kustannus oy Duodecim.
- Sood AB, Razdan A, Weller EB & Weller RA. 2006. Children's reactions to parental and sibling. (Luettu 3.1.2020).
death. *Current Psychiatry Reports* 8, 115-120. (Luettu 22.1.2020.)
- TAYS. 2003. Kehityksen ja oppimisen vaikeudet lapsilla ja nuorilla. Opas TAYS-piirin lastenneuvoloille ja kouluterveydenhuollolle. Versio 10.9.2003. (Viittaus 10.8.2014.) www.tays.fi
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi.* Kustannusosakeyhtiö Tammi.

- Töttö, P., 2005. Syvällistä ja pinnallista: Teoria, empiria ja kausaalisuus sosiaalitutkimuksessa. Vastapaino.
- Vainikainen, M-P. Luennot 8.1.2019 ja 16.1.2019. Syventävä metodologia, opetussuunnitelma. Tampereen yliopisto.
- Valli, L. 2018. Aineiston keruu kyselylomakkeella. Teoksessa Valli, L. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. PS-Kustannus. <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789524515160/> (Luettu 14.1.2020.)
- Valli, L. & Perkkilä, P. 2018. Sähköinen kyselylomake ja sosiaalinen media aineistonkeruussa. Teoksessa Valli, L. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin1 .PS-Kustannus. <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789524515160/> (Luettu 14.1.2020.)
- Viinikka, A., Sourander, J. & Oksanen, E. 2014. Reflektiivinen työote. Teoksessa Viinikka, A. (toim.) Mentalisaatio perheiden kohtaamisessa. Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Varto, J., 2005. Laadullisen tutkimuksen metodologia. Verkossa osoitteessa: http://arted.uiah.fi/synnyt/kirjat/varto_laadullisen_tutkimuksen_metodologia.pdf. (Luettu 5.2.2019).
- Varhaiskasvatuslaki 540/2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540/> . (Luettu 27.12.2019)
- Virtanen, M. 2013. Opettajan emotionaalinen kompetenssi. Tutkimus luokanopettajien ja luokanopettajiksi opiskelevien tunneälytaidoista ja niiden tärkeydestä. Tampere: Suomen Yliopistopaino Oy.
- Viinikka, A., Sourander, J. & Oksanen, E. 2014. Reflektiivinen työote. Teoksessa Viinikka, A. (toim.) Mentalisaatio perheiden kohtaamisessa.

Yrjönsuuri, R., & Y. 2003. Opiskelu, oppiminen ja osaaminen. Oy Kotkan Kirjapaino oy.

Terkamo – Moisio, A. & Aho, A-L. 2018. Tukea tarvitaan, kun läheinen kuolee äkillisesti. (5), 26 – 27.

Työterveyslaitos. Empatia on sote-ammattilaisten taitolaji. <https://www.ttl.fi/blogi/empatia-on--sote-ammattilaisten-taitolaji/> (Luettu 29.1.2020)

Vähäkangas, A. (2019). Suomalaisten sureminen on muuttunut: luterilaisuuden rinnalle nousevat tunteiden näyttäminen ja sururitualien personointi. <https://www.helsinki.fi/fi/uutiset/hyvinvointiyhteiskunta/suomalaisten-sureminen-on-muuttunut-luterilaisuuden-rinnalle-nousevat-tunteiden-nayttaminen-ja-sururitualien-personointi>. (Luettu 29.1.2020)

Worden, JW. 1996. Children and grief: When a parent dies. New York Guilford Press, 22(3), p.239.

Kuoleman käsittely opettajuudessa

Hyvät Vanhemmat!

Olen kasvatustieteiden (varhaiskasvatus) maisteriopiskelija Tampereen yliopistossa.

Teen pro gradu- tutkimusta kuoleman käsittelystä opettajuudessa. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää vanhempien kokemuksia siitä, miten opettaja kohtaa lapsen ja perheen lapsen sisaren kuoleman jälkeen. Tutkimuksessa halutaan tietoa myös siitä, millaisin menetelmin ja keinoin lastanne on varhaiskasvatuksessa tai koulussa tuettu opettajan taholta, lapsen sisaren kuoltua. Selvitän myös, millaisia keinoja olisitte toivoneet käytettävän opettajan tukiessanne lastanne surun käsittelyssä.

Kyselyyn voit vastata anonyymisti. Vastaukset tullaan käsittelemään ehdottoman luottamuksellisesti ja käyttämään vain tutkimustarkoitukseen.

Voit halutessasi keskeyttää tai kieltäytyä osallistumatta tutkimukseen missä vaiheessa tahansa tutkimuksen kulkua.

Mikäli olet käytettävissä tarvittaessa syvempään ja tarkempaan haastatteluun, toivon ystävällisesti sinun jättävän yhteystietosi kyselyn loppuun. Toivon sinun vastaavan kyselyyn 24.11 mennessä. Kerron mielelläni lisää tutkimukseni prosessista.

Tutkimusyhteistyöterveisin,

Outi Keinänen
outi.keinanen@tuni.fi

Taustatietoja

Vastaa seuraaviin kysymyksiin valitsemalla Sinua kuvaava vaihtoehto tai kirjoita vastauksesi sille varattuun tilaan

Mies
Sukupuolesi Nainen

Ikäsi vuosina

Peruskoulutuksesi

- Ei ammatillista koulutusta
- Ammatti- tai muita kursseja
- Koulutason tai toisen asteen ammatillinen tutkinto
- Opistoasteen ammatillinen tutkinto
- Ammattikorkeakoulututkinto
- Akateeminen tutkinto
- Muu

Mikä muu koulutus?

Työssäkäyminen

- Kokopäivätyössä kodin ulkopuolella
- Osapäivätyössä kodin ulkopuolella
- Työttömänä tai lomautettuna
- Eläkkeellä
- Sairaslomalla
- Koti-isä / kotiäiti
- Opiskelija
- Muu

Mikä muu työssäkäyminen?

Millaisena koet tämänhetkisen terveydentilasi?

- Erittäin hyvä
- Melko hyvä
- Tyydyttävä
- Melko huono
- Erittäin huono

Tämänhetkinen siviilisäätyysi

- Avioliitto
- Avoliitto
- Naimaton
- Eronnut tai asumuserossa
- Leski
- Parisuhteessa samaa sukupuolta olevan kanssa

Mikä on uskontokuntasi?

- Luterilainen kirkko
- Ortodoksinen kirkko
- Muu kristillinen kirkko tai yhteisö
- Islam
- En kuulu mihinkään uskonnolliseen yhteisöön
- Muu

Mikä muu uskontokunta?

Varhaiskasvatuksessa
olevan / olevien lapsesi
määräVarhaiskasvatuksessa
olevan lapsenne ikä tai iät (vuosina)**Taustatietoja kuolleesta lapsesta****Kuinka monta lasta Sinulta on kuollut?**

- Yksi lapsi
- Kaksi lasta
- Kolme lasta
- Useampi

Oletko kuolleen lapsen

- Biologinen vanhempi
- Adoptiovanhempi
- Isä -tai äitipuoli
- Muu

Mikä muu vanhempi?

Kuolleen lapsesi sukupuoli

- Tyttö
- Poika
- Ei tiedossa

Lapsesi kuolinikä (Ilmoita numeron tai numeroiden
perässä rv = raskausviikot, h = tunti, vrk = vuorokausi,
kk = kuukausi, v = vuosi)Lapsesi kuolemasta kulunut
Valitse tästä-aika**Lapsesi kuolinsyy?**

- Sairaus
- Tapaturma / onnettomuus
- Kätkytuoleta
- Kohtuuoleta
- Itsemurha
- Henkirikos
- Muu

Mikä muu kuolinsyy?

Kohtaaminen ja kuoleman käsittely lapsen kanssa varhaiskasvatuksessa ja koulu yhteisössä

Onko lapsenne kuolemaa käsitelty varhaiskasvatuksessa tai koulumaailmassa lapsenne kanssa?

- Ei yhtään
- Erittäin vähän
- Vähän
- Kohtalaisesti
- Paljon
- Erittäin paljon
- Kielsin käsittelemästä

Jos kuolemaa ei mielestänne ole käsitelty varhaiskasvatuksessa tai koulussa lapsenne kanssa, miten olisitte halunnut asiaa käsiteltävän? Jos ette olisi halunnut asiaa käsiteltävän, haluaisitteko tarkentaa miksi?

Koitko, että kuolleen lapsen kuolinsyy vaikutti siihen, miten asiaa käsiteltiin tai huomioitiin varhaiskasvatuksessa tai koulussa?

- Ei yhtään
- Erittäin vähän
- Vähän
- Kohtalaisesti
- Paljon
- Erittäin paljon

Mikäli kuolleen lapsen kuolinsyy vaikutti siihen, miten asiaa käsiteltiin tai huomioitiin varhaiskasvatuksessa tai koulussa, kertoisitko omin

sanoin, miten tämä mielestäsi vaikutti?

Koetteko ylipäättään tärkeäksi, että varhaiskasvatuksessa tai kouluuyhteisössä käsitellään lasten kanssa kuolemaa?

- En yhtään
- Erittäin vähän
- Vähän
- Kohtalaisesti
- Paljon
- Erittäin paljon

Kertoisitteko tarkemmin, miksi koette kuoleman käsittelyn tärkeäksi tai miksi ette koe asiaa tärkeäksi käsitellä lasten kanssa?

Saitteko tukea lapsesi varhaiskasvatukselta tai kouluuyhteisöltä?

- Ei yhtään
- Erittäin vähän
- Vähän
- Kohtalaisesti
- Paljon
- Erittäin paljon
- En halunnut tukea

Kyllä En

Koittako saamanne tuen riittäväksi?

Kyllä Ei

Tarjottiinko lapselle tai perheellenne ulkopuolisista apua?

Kyllä Ei

Olisiko tuki saanut kestää varhaiskasvatuksen tai kouluyhteisön taholta kauemmin?

Kirjoita seuraaviin kysymyksiin mahdollisimman laajasti ja monipuolisesti kokemuksiasi

Kuvaile KENELTÄ (ammattinimike tmy) lapsenne on SAANUT tukea ja millä tavoin lapsesi varhaiskasvatuksessa on kohdattu teitä lapsenne ja perheenne sisaren kuoleman jälkeen?

Kuvaile KENELTÄ (ammattinimike tmy) lapsenne olisi TOIVONUT ja millä tavoin lapsesi varhaiskasvatuksessa on kohdattu teitä lapsenne ja perheenne sisaren kuoleman jälkeen?

Kuvaile MINKÄLAISIN MENETELMIN JA KEINAIN SINUA / PERHETTÄNNE TAI LASTANNE on tuettu tai kohdattu sisaruksen kuoleman jälkeen varhaiskasvatuksessa?

Opettajan tunteet ja tunnetaidot sekä reflektiivisyys

Kuvailisitteko tarkemmin, millaisia tunteita tieto lapsenne kuolemasta mielestäsi herätti lapsen varhaiskasvatuksessa tai kouluyhteisössä

TMillaisiin asioihin toivoisit opettajan kiinnittävän huomiota käsiteltäessä kuolemaa lasten kanssa?

Yhteystietoni mahdollista haastattelua varten

Tietojen lähetys

Tallenna

Kiitos tutkimusyhteistyöstä!

Järjestelmänä Edux E-lomake 3.1, www.e-lomake.fi